

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XXXIII

Zagreb 2009.

Broj 63

rasprave i prilozi

UDK 264-12(497.5-3 Pula)
Izvorni znanstveni rad

SVJEDOČANSTVO NOTKEROVE ZBIRKE »LIBER YMNORUM« IZ HRVATSKE: SEKVENCIJAR NAJSTARIJEGA PULSKOG MISALA (HR-ŠIBF) IZ 11. STOLJEĆA. PALEOGRAFSKA I REPERTOARNA ANALIZA

Hana BREKO KUSTURA, Zagreb

Rad predstavlja repertoarno-povijesnu, paleografsku, neumatsku i melodijsku analizu najstarijega njemačkog sekvencijara, nastalog oko 1050. godine, koji se čuva u Hrvatskoj – kodeksa poznatijeg pod imenom šibenski »Liber sequentiarum et sacramentarium« (Šibenik, samostan franjevac konventualaca), i to u komparativnom kontekstu europskih glazbenih izvora južno-njemačkoga područja i srednjovjekovnoga Akvilejskog patrijarhata. Autorica smješta repertoar sekvencijara u grupu istočnofranačkih sekvencijara bavarskog (regensburškog) područja, navodeći konkretne argumente na temelju kojih on predstavlja najstarije svjedočanstvo Notkerove zbirke »Liber ymnorum« u ovom dijelu Europe. Ovaj rukopis ne predstavlja samo najstariji njemački sekvencijar koji se danas čuva u Hrvatskoj već i najstariji sačuvani sekvencijar čitave akvilejske regije notiran adijastematskom notacijom njemačkog tipa, s »unicum« sekvencijom Armonia concinnans u čast patrona pulske crkve – sv. Tome apostola.

KLJUČNE RIJEČI: *Notkerov »Liber ymnorum«, sekvence kodeksa HR-Šibf i sekvencijari Regensburga, rarietne sekvence iz HR-Šibf, jedinstvena sekvenca Armonia concinnans, srednjovjekovna biskupija Pula, skriptorij Tegernsee.*

Uvod

Cilj je ovog priloga predstaviti povijesni kontekst nastanka i repertoarno-paleografsku analizu najstarijeg sekvencijara bavarske provenijencije koji se čuva u Hrvatskoj. Riječ

je o prvom dijelu nepotpunog misala (listovi 1-14), koji se čuva u samostanu franjevac konventualaca u Šibeniku, poznatijeg pod nazivom šibenski »Liber sequentiarum et sacramentarium«. Kodeks je u projektu međunarodnog repertoara glazbenih izvora, RISM-u, označen signaturom HR-Šibf (dalje u tekstu: HR-Šibf).¹ Recentna analiza sakramentara, graduala, ofertorijala i kirijala te svih dodataka ovoga glazbenog i liturgijskog rukopisa pokazala je da je riječ o kodeksu pisanom rukom iskusnog skriptora u bavarskom skriptoriju Tegernsee za uporabu u bazilici sv. Tome u srednjovjekovnoj Puli.²

»Sekvence« i »sekvencijari« u suvremenome medievističko-muzikološkom istraživanju

Suvremeno istraživanje repertoara srednjovjekovnih liturgijsko glazbenih knjiga s napjevima gregorijanskog korala, nazvanog još i »cantilena romana«³, posljednjih je nekoliko desetljeća usmjereno mahom na komparativne analize onih dijelova liturgijskog glazbenih rukopisa u kojima se oni međusobno razlikuju. Ti dijelovi, kad je o rukopisima misnog bogoslužja riječ, su: repertoar aleluja stihova za nedjelje nakon Duhova, aleluja stihovi za nedjelje nakon Uskrsa,⁴ sanktoral te repertoar sekvenci.

Sekvence su, kao napjevi koji slijede nakon aleluje u misi i prethode čitanju evanđelja,⁵ oni dijelovi gregorijanskog repertoara koji se od ostalih oblika razlikuju po tom što pred-

¹ Vidi RISM-Bibliothekssigel. Gesamtverzeichnis. Bearbeitet von der Zentralredaktion in den Ländergruppen des RISM, München, 1999. Usp. Günther Michael PAUCKER, »Liturgical Chant Bibliography 13«, *Plain-song and Medieval Music*, br. 13, 2, 2004., str. 201.

² Paleografska, glazbena i repertoarna analiza svih četiriju dijelova kodeksa HR-Šibf tema je moje doktorske dizertacije iz područja muzikologije. Usp. rukopis Hana BREKO, *Pulski misal iz 11. stoljeća. Narudžba skriptorija Tegernsee za baziliku sv. Tome u Puli: tzv. šibenski »Liber sequentiarum et sacramentarium«*. Dizertacija je obranjena 26. 4. 2002. na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu. Mentori: prof. emeritus Sveučilišta u Zagrebu, akademikinja Koraljka Kos i prof. dr. Andreas Haug, predstojnik Instituta za muzikologiju Sveučilišta »Friedrich – Alexander«, Erlangen – Nürnberg. Rukopis se čuva u Knjižnici Muzičke akademije Zagreb, signatura D3. O smjernicama koje su upućivale na dva različita lokaliteta: kontekst nastanka i primjene vidi u radu: Hana BREKO, »The so called »Liber sequentiarum et sacramentarium« Šibenik, Monastery of Franciscans the Conventuals, 11th Century: The Oldest Medieval Missal of Pula, Istria«, *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 45/1–2, Budapest, 2004., 37–54. Ocu fra Peri Kelavi, koji je u vrijeme mojega boravka u Šibeniku bio zadužen za građu Arhiva šibenskog samostana franjevac konventualaca na ovome mjestu iskreno zahvaljujem što mi je omogućio snimanje kodeksa u istraživačke svrhe i nesmetani rad u njihovu arhivu.

³ Usp. recentne studije Andreas PFISTERER, *Cantilena Romana, Untersuchungen zur Überlieferung des Gregorianischen Chorals*, Beiträge zur Geschichte der Kirchenmusik, Schöningh, 2002.; Hartmut MÖLLER & Rudolf STEPHAN (ur.), »Die Musik des Mittelalters«, *Neues Handbuch der Musikwissenschaft*, 2, Laaber, 1991.; David HILEY, *Western Plainchant: A Handbook*, Oxford, Clarendon Press, 1993.; Kenneth LEVY, *Gregorian Chant and the Carolingians*, Princeton University Press, 1998.

⁴ Usp. David HILEY, *Missale Carnotense (Chartres Codex 520)*, faksimil, sv. 1, MMA, Band IV, Kassel, Bärenreiter, 1992.; David HILEY, »Post-Pentecost Alleluias in Medieval British Liturgies«, *Music in the Medieval English Liturgy*, ur. Susan Rankin i David Hiley, Oxford, 1993., 145–175; Heinrich HUSMANN, »Die Oster- und Pfingstalleluia der Kopenhagener Liturgie und ihre historischen Beziehungen«, *Dansk aarbog for musikforskning*, Kopenhagen, 1964./65., 1–63; Karlheinz SCHLAGER, *Thematischer Katalog der ältesten Alleluia-Melodien aus Handschriften des 10. und 11. Jahrhunderts, ausgenommen das ambrosianische, alt-römische und alt-spanische Repertoire*, München, 1965., 25–29; Michel HUGLO, »Les listes alléluatiques dans les témoins du graduel romain«, *Speculum artis musicae. Festgabe J. Heinrich Husmann*, ur. Heinz BECKER i Reinhard GERLACH, Fink Verlag, München, 1970., 219–227.

⁵ Mjesto sekvence u srednjovjekovnoj liturgiji nije bilo isključivo vezano za slijed aleluja napjevu u misi. Sekvence su s obzirom na svoju funkciju i liturgijsko mjesto mogle biti i dio oficija u kojem su često bile

stavljaju pjesničke tvorevine nastale na nebiblijske tekstovne predloške. Njihova je najintenzivnija produkcija u srednjovjekovnoj Europi trajala u razdoblju od 9. do 11. stoljeća. Već oko sredine 11. stoljeća nominalno je bilo poznato oko stotinu i pedeset melodija sekvenci i više od tri stotine šezdeset različitih tekstova sekvenci.

Pojavu sekvenci bilježe normativni liturgijski tekstovi već od kraja 8. stoljeća,⁶ a već od 9. stoljeća nalazimo ih u notiranom obliku uz pomoć adijastematske neumatske notacije.⁷

*Distinkcija repertoara zapadnofranačkog i istočnofranačkog carstva:
»prosa« vs. »sequentia«*

U srednjovjekovnim glazbenoliturgijskim kodeksima zapadnog i istočnog franačkog carstva naziv za napjeve sekvenci nalazimo pod raznim sinonimima: »sequentia«, »prosa«, »melodia« »pneuma« ili »neuma«.⁸ Njihov se regionalni repertoar bitno razlikovao u različitim europskim područjima. Posebno je specifično područje Italije, u kojoj su se repertoari franačke provenijencije na određeni način »susretali« s regionalnim talijanskim i poglavito lokalnim produktima unikatnih sekvenci.⁹ Istraživanje toga važnoga razlikovnog dijela repertoara misnog bogoslužja kao i način promišljanja kompleksne problematike sekvence kao žanra – od pitanja njihove uzajamne veze s aleluja napjevima¹⁰ do analize odnosa prema tekstovnom predlošku koji je od 9. do 16. stoljeća doživio niz promjena¹¹ – u posljednjih je pedesetak godina rezultiralo brojnim novim spoznajama.¹²

zamjena za himan u vesperama, ili pak dio liturgijske drame poput sekvence *Victimae paschali laudes* i *Mane prima sabbati*. Za vrijeme korizme sekvence se nisu pjevale. Usp. Lori KRUCKENBERG, »Sequenz«, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG), 2. izdanje, ur. Ludwig FINSCHER, *Sachteil*, Bärenreiter, Kassel, 1998., stupac 1271.

⁶ Usporedi Andreas HAUG, »Ein neues Textdokument zur Entstehungsgeschichte der Sequenz«, *Festschrift Ulrich Stegele*, Kassel, 1991., 9–19.

⁷ Vidi KRUCKENBERG, 1998., stupac 1255. Usporedi također Andreas HAUG, *Gesungene und schriftlich dargestellte Sequenz: Beobachtungen zum Schriftpild der ältesten ostfränkischen Sequenzhandschriften*, Neuhäusen-Stuttgart, 1987.; Andreas HAUG, »Neue Ansätze im 9. Jahrhundert«, Rudolf STEPHAN i Harthmut MÖLLER (izd.) *Die Musik des europäischen Mittelalters. Neues Handbuch der Musikwissenschaft*, sv. 2, 1991., 94–128; Andreas HAUG, »Der Sequentiar-Teil des Codex 121«, u: Odo LANG (izd.) *Der Codex 121 der Stiftsbibliothek Einsiedeln*, Kommentarband zur Faksimilausgabe, Weinheim, 1991., 207–256.

⁸ Usp. Lori KRUCKENBERG, »Sequenz«, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG), 2. izdanje, ur. Ludwig FINSCHER (ur.), *Sachteil*, Bärenreiter, Kassel, 1998., stupac 1254–1286. Vidi također Richard CROCKER, *The Early Medieval Sequence*, University of California Press, Berkeley, 1977.

⁹ Vidi Lance BRUNNER, »The Italian Sequence and Stylistic Pluralism: Observations about the Music of the Sequences for the Easter season from Southern Italy«, u: Agostino ZIINO (ur.), *La sequenza medievale. Atti del Convegno Internazionale Milano 7-8 aprile 1984*, Lucca, 19–44; Lance BRUNNER, »Catalogo delle sequenze in manoscritti di origine italiana«, *Rivista Italiana di Musicologia*, 20, 1985., 191–276.

¹⁰ O odnosu aleluje i sekvenci u srednjem vijeku vidi recentno Calvin M. BOWER, »From Alleluia to Sequence: Some Definitions of Relations«, *Western Plainchant in the First Millennium, Studies in the Medieval Liturgy and its Music* (In Memory of James W. McKinnon), ur. Sean GALLAGHER, James HAAR, John NÁDAS i Timothy STRIPLIN, Ashgate, Aldershot, 2003., 351–398.

¹¹ Usp. sintezni rad najsvremenijih spoznaja o žanru sekvenca u: Lori KRUCKENBERG, *Sequenz*, MGG, 2. izdanje, 1998., stupac 1254–1286, te Lori KRUCKENBERG, *The Sequence from 1050-1150: Study of a Genre in Change* (dizertacija), University of Iowa, 1997., rukopis, str. 96–111. Ovom prilikom zahvaljujem prof. dr. Lori Kruckenberg, University of Oregon (SAD), na ustupanju svojeg rukopisa u svrhu komparativnog proučavanja HR-Šibf sekvencijara.

¹² Jedna od tih novih spoznaja jest i novo iščitavanje teksta *Kanona sinode u Meauxu* iz 845. godine, koji svjedoči o kontekstu sekvence kao glazbenog žanra. U tom se normativnom tekstu žanr sekvence dovodi u

Dosad često citirana jednoznačna definicija sekvence kao žanra koji je izrazito silabičan u kontekstu odnosa tekst i glazba i temeljen na paralelizmu stihova, tek je donekle prikladna oznaka i možemo je rabiti tek za prvo razdoblje njezina razvoja.

Prve su sekvence bile zapravo prozni tekstovni predlošci, tj. »poetska proza«.¹³ Tekst je nastajao na temelju preegzistirajuće, tj. prethodno skladane melodije. Na istu je melodiju postojalo nekoliko različitih tekstova sekvenci.¹⁴

»Standardna« forma sekvence je ona koju odlikuju parovi ponavljajućih melodijskih redaka. Svaki melodijski redak predstavlja zasebnu glazbenu cjelinu. Melodija je bila podijeljena kadencnim formulama na kraju retka. Na taj se način pjevaču olakšavalo memoriranje određenog napjeva i njegova teksta.¹⁵

Tek nakon kraja 12. stoljeća u strukturu sekvenci ulaze pravilni ritam i rima,¹⁶ ostajući sve do početka renesanse dominantnim obilježjem ovog žanra.¹⁷

U različitim vremenima svojega postojanja sekvenca je mijenjala nazive, no nomenklatura nije bila samo odraz promjene nazivlja već prije svega i promjene stilističkih karakteristika na razini odnosa tekst – glazba koje je ovaj oblik doživljavao istodobno u različitim dijelovima franačkog imperija.

U zapadnofranačkim liturgijskim knjigama naziv »sequentia« označuje primarno melodije sekvenci¹⁸ ili pak tek djelomično tekstirane sekvencne melodije, dok je naziv »prosa ad sequentiam« označavao tekst sekvence. U ovom su dijelu franačke države melodije i tekstovi sekvenci bili zabilježeni u posebnim dijelovima liturgijskog glazbene knjige, kako nam svjedoče određeni pariški kodeksi. Ta bi zbirka počinjala rubrikom »Incipiunt sequencie«. Jednako su tako često tekstirane sekvence, dakle, one s tekstom i melodijom, bile sakupljene u dijelu liturgijske knjige pod naslovom »Incipiunt prose«, što je bio razlog da su neki glazbeni teoretičari onoga vremena u zapadnofranačkom carstvu zbirke sekvencnih melodija nazivali »Sequentiar«, a zbirku tekstiranih sekvenci »Prosar«.¹⁹

U istočnofranačkom carstvu, čijem kontekstu nedvojbeno pripada i sekvencijar koji je predmet ovoga rada, postojao je samo jedan naziv za sekvence, i to »sequentia«. Taj je

---

vezu s aleluja napjevom i iznimno cijeni. Vidi u Andreas HAUG, »Ein neues Textdokument zur Entstehungsgeschichte der Sequenz«, 1991., 9–19.

¹³ Usp. Paul KLOPSCH, »Einführung in die Mittellateinische Verslehre«, *Das Lateinische Mittelalter*, Darmstadt, 1972., 43–45.

¹⁴ Melodije sekvenci imale su svoje posebne nazive. Ti su nazivi mogli biti asocijacija na određeni dio liturgijske godine u kojem se sekvenca pjevala, primjerice melodija »Mater«, koja potječe od marijanskog blagdana Marijina rođenja. Isto je tako ime sekvencne melodije često proizlazilo i iz stiha koji prethodi napjevu aleluja. O nazivlju sekvencnih melodija vidi KRUCKENBERG, 1998., 1266.

¹⁵ Usp. pregled kadenci u sekvencama u: KRUCKENBERG, 1998., stupac 1263–1264.

¹⁶ Vidi Gunilla BJÖRKVALL i Andreas HAUG, »Sequence and Versus: On the History of Rhymical Poetry in the Eleventh Century«, *Latin Culture in the Eleventh Century*, Proceedings of the third International Conference on Medieval Latin Studies, 9.–12. 09. 1998., Cambridge, ur. Michael W. Herren, C. J. McDonough i Ross G. Arthur, Toronto, 2002., 57–82.

¹⁷ Rimovane sekvence su glavni produkt dvaju velikih pariških centara, opatije Saint Victor i katedrale Notre Dame. Usp. KRUCKENBERG, 1998., 1255.

¹⁸ Tek se rijetko u zapadnofranačkom carstvu pojam »sequentia« rabio u označavanju melizmatških proširenja aleluja melodija. Usp. KRUCKENBERG, 1998., Lori, 1256.

¹⁹ Usp., primjerice, Eugene MISSET i Pierre AUBRY, *Les Proses d'Adam de Saint-Victor: texte et musique précédées d'une étude critique*, Welter, Paris, 1900.

pojam bio ujedno oznaka za tekst i melodiju sekvenci.²⁰ Istočnofranačke sekvencijare karakterizira sinoptički zapis teksta i melodije sekvence. Naime, desno od teksta sekvence, na rubu lista pergamene, nalazio se neumatski zapis njezine melodije u adijastematskoj neumatskoj notaciji.

U zapadnofranačkim sekvencijarima tekst i melodija pisali su se u odvojenim dijelovima rukopisa.²¹

Istočnofranački sekvencijari počinju rubrikom »Incipiunt sequentiae« ili počesto »Liber ymnorum«. Naime, tijekom 10. i 11. stoljeća autorstvo najvećeg broja tekstova sekvencnih melodija potpisivao je benediktinac samostana Sankt Gallen – Notker Balbulus (umro 912. godine), autor istoimene zbirke sekvenci (»Liber ymnorum«).²² Dva najstarija sačuvana sekvencijara, koji predstavljaju izvorne zbirke Notkerovih sekvenci, kodeksi su iz Sankt Gallena SG 484 i 381. Specifičnost je prvog od njih ta da sadrži melodije sekvenci bez tekstova. Te melodije potpuno odgovaraju Notkerovoj zbirci »*Liber ymnorum*«²³ s tekstovima i melodijama sekvenci koje nalazimo u kodeksu SG 381. Taj se rukopis danas smatra najreprezentativnijim primjerom Notkerova pjesništva s ukupno 74 sekvence.²⁴

Način notnog zapisa, koji je tipičan za istočnofranačke sekvencijare tijekom 10. i 11. stoljeća, jest već spomenuta tzv. »sinoptička slika zapisa«. Redovito je početak melodije sekvence zapisan već iznad riječi *Alleluia*, napjeva koji je prethodio sekvenci.²⁵

Tijekom 11. stoljeća uočava se težnja ka skraćivanju zbirci sekvenci pa je oko godine 1050. uobičajeno da sekvencijari istočnofranačkog područja imaju oko četrdesetak sekvenci. Primjer jednog takvog istočnofranačkog sekvencijara kopiranog oko godine 1050., koji se danas čuva u Hrvatskoj, donosimo u nastavku.

²⁰ Usporedi poglavlje o distinkciji dvaju franačkih repertoara u: Lori KRUCKENBERG, *The Sequence from 1050-1150: Study of a Genre in Change*, doktorska disertacija, University of Iowa, rukopis, 1997., 96–111.

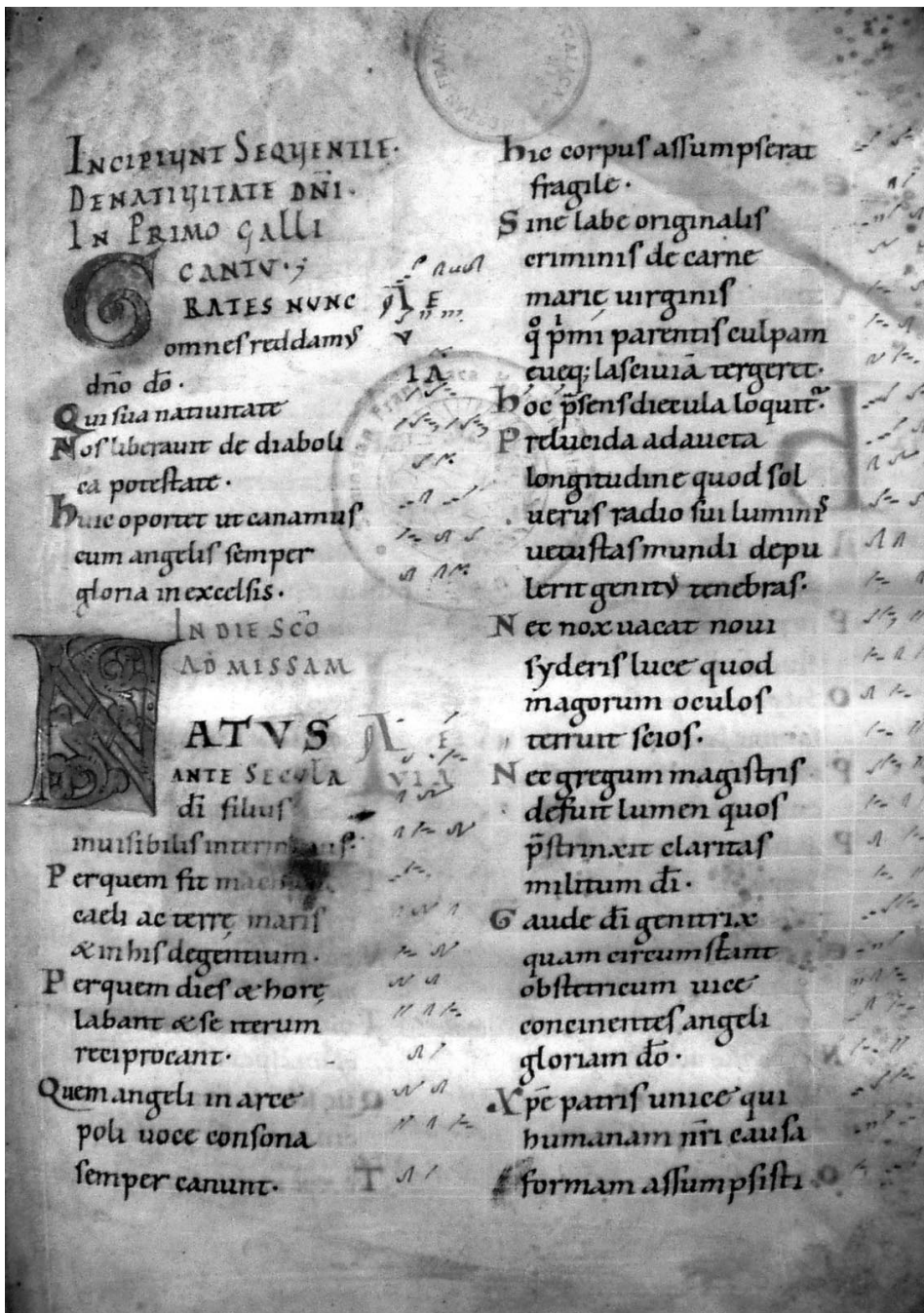
²¹ Andreas HAUG, »Der Sequentiar-Teil des Codex 121«, u: Odo LANG (izd.), *Der Codex 121 der Stiftsbibliothek Einsiedeln*, Kommentarband zur Faksimilausgabe, Weinheim, 1991., 207–256.

²² Kratak životopis ovog redovnika vidi u: David HILEY, »Notker Balbulus«, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Die MGG*, Personenteil (ur.), Ludwig Finscher, sv. 12, Bärenreiter Kassel, stupac 1208–1210: Notker Balbulus rođen je oko 840. godine u okolici Sankt Gallena u Švicarskoj, a umro 6. travnja 912. u Sankt Gallenu. Bio je benediktinski redovnik, pjesnik i učitelj. O njegovoj glazbenoj aktivnosti znamo samo na temelju zbirke sekvenci *Liber ymnorum* iz 884. godine. Ostali su njegovi radovi: *Vita Sancti Galli* (u stihovima), *Gesta Karoli*, te jedan martirologij. Za povijest neumatske notacije važna je Notkerova *Epistola bratu Lantbertu* u kojoj on objašnjuje značenje svakog pojedinog slova koje se nalazilo iznad neumatskih znakova, a upućivalo je na način izvedbe, ritam, agogiku itd. Ta se slova nazivaju pojmom »litterae significativae«. Notker ih naziva »Romanus slovima«. Usp. Susan RANKIN, »The Earliest Sources of Notker's Sequences: St Gallen, Vadiana 317, and Paris, Bibliothèque Nationale lat. 10587«, *Early Music History*, 10, 1991., 201–234; Susan RANKIN, »Ego itaque Notker scripsi«, *Revue bénédictine*, 101, 1991., 268–298. Usporedi kapitalnu ediciju Wolfram VON DEN STEINEN, *Notker der Dichter und seine geistige Welt*, 2 Bände, Bern, 1948. O samostanu Sankt Gallen vidi recentno Andreas HAUG, »Sankt Gallen«, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil, 2. Ausgabe, sv. 8, stupac 948–969.

²³ Vidi Karlheinz SCHLAGER i Andreas HAUG (izd.), 1993., »Tropi carinum /Liber hymnorum Notkeri Balbuli: Bibl. Ehem., Preussische Staatsbibliothek, Ms. teol. lat. qu. 11 (danas Kraków, Biblioteka Jagiellonska, depositum)«, *Codices illuminati medii aevi 20*, München, 1993.

²⁴ Suvremeno faksimilno izdanje Notkerova »Liber ymnorum« – kodeksa Sankt Gallen 381 i 484 – te kritički komentar izvora u komparativnom kontekstu istočnofranačkih sekvencijara vidi u: Wulf ARLT i Susan RANKIN, *Stiftsbibliothek Sankt Gallen, Codices 484 & 381*, Bd. III, Amadeus, Winterthur, 1996.

²⁵ Usporedi zapise sekvenci u rukopisima Sankt Gallena u: Wulf ARLT i Susan RANKIN, *Stiftsbibliothek Sankt Gallen Codices 484 & 381*, Andreas HAUG, 1987., »Gesungene und schriftlich dargestellte Sequenz«.

Početak sekvencijara kodeksa HR-Šibf »Incipiunt sequentiae«, 1050.

Transfer istočnofranačkog repertoara sekvenci na jugoistok Europe – svjedočanstvo pohranjeno u Šibeniku

Dva najstarija srednjovjekovna sekvencijara u knjigama notiranim njemačkom adijastematskom notacijom, koje se danas čuvaju u Hrvatskoj, dijelovi su dvaju misala.

Prvi od njih, koji ovom prilikom samo nominalno navodimo, notiran je njemačkom adijastematskom notacijom bliskoj tipu notacije rukopisnih glazbenih kodeksa iz jurisdikcije biskupije Salzburg.²⁶ Datira iz 13. stoljeća i inkorporiran je u misal MR 70 zagrebačke Metropolitanske knjižnice.²⁷

Drugi, za povijest hrvatske liturgijske glazbe važniji sekvencijar zapravo je prvi dio najstarijeg misala iz srednjovjekovne Pule tzv. »Liber sequentiarum et sacramentarium«, koji se čuva u samostanu franjevac konventualaca u Šibeniku.

Kako je već spomenuto, recentno opsežno istraživanje svih ostalih dijelova ove liturgijske knjige – (ofertorijala, kirijala i sakramentara te naknadno dopisanih tekstova poput popisa relikvija koje je sadržavala škrinja sa svetačkim moćima iz crkve u kojoj je kodeks bio u uporabi, te analiza njegova graduala koji je incipitima napjeva inkorporiran u sanktoral) – navelo nas je na trag da je riječ o »importiranoj« liturgijskoj knjizi koja je na hrvatske prostore došla iz Bavorske. Tu hipotezu potkrjepljuje i prisutnost jednog jedinog tropa u ovom kodeksu koji je provenijencijom iz Regensburga. Riječ je o tropu *Clymmatibus quadris* za melodiju *Gloria in excelsis deo*.²⁸

Za vezu ovog kodeksa sa srednjovjekovnom Pulom, tj. za otkriće mjesta gdje je korišten u misnom bogoslužju, od krucijalne je važnosti bio istodobni pronalazak najstarijeg kalendara iz Pule koji je detektirao i obradio Bernhard Schimmelpfennig.²⁹

Pregled povijesti istraživanja kodeksa HR-Šibf

Rukopisni sekvencijar pohranjen u Šibeniku u međunarodnom popisu izvora za glazbu označen je signaturom HR-Šibf.³⁰ Predmet je bavljenja hrvatskih i inozemnih muzikologa i me-

²⁶ Analizu neumatske notacije ovog rukopisa vidi u: Janka SZENDREI, »Középkori hangjegyirások Magyarországon (Mittealterliche Choralnotation in Ungarn)«, *Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez (Studije o mađarskoj povijesti glazbe)*, 4, Budapest, 1983., 191–192.

²⁷ Vidi monografiju o ovom rukopisu: Hana BREKO, *Misal MR 70 zagrebačke Metropolitanske knjižnice, Kontekst nastanka i primjene srednjovjekovnoga glazbenoga rukopisa*, Hrvatsko muzikološko društvo (HMD), Serija Muzikološke studije, br. 7, Zagreb, 2003.

²⁸ Komparaciju ovog tropa s kontekstom misnih rukopisa koji pripadaju samostanu St. Emmeram i katedrali u Regensburgu u 11. stoljeću vidi u: Hana BREKO, »Regensburški tropus u šibenskom misalu«, *Glazba i baština, Zbornik u čast Lovri Županoviću*, ur. Ennio Stipčević, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2002., str. 35–48.

²⁹ Najstariji kalendar koji je pripadao jednom misalu iz srednjovjekovne Pule pronašao je igrom slučaja u Augsburgu njemački povjesničar prof. dr. Bernhard Schimmelpfennig. Usp. Bernhard SCHIMMELPFENNIG, »Heilige kennen keine Grenzen, Überlegungen zu einem Kalendar aus Pula (Istrien)«, *Grenzen erkennen – Begrenzungen ueberwinden, Festschrift für Reinhard Schneider zur Vollendung seines 65. Lebensjahrs*, ur. Wolfgang HAUBRICHS – Kurt-Urlich JÄSCHKE – Michael OBERWEIS, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1999., 353–383.

³⁰ Vidi RISM-Bibliothekssigel. Gesamtverzeichnis. Bearbeitet von der Zentralredaktion in den Ländergruppen des RISM, München, 1999. Rukopis je već uvršten u najnovija komparativna istraživanja srednjovjekovnih rukopisnih izvora, i to kao rukopis iz Tegernseea za srednjovjekovnu Pulu. Usp. Caitlin SNYDER – Alison

dievista od godine 1895. do danas. Prvi koji je upozorio na postojanje ovoga karolinškom minuskulom pisanoga i adijastematskom notacijom njemačke familije notiranoga rukopisnog kodeksa jest Ivan Barbić.³¹ Ograničivši svoj osvrt na kratki kodikološki opis, pregled sadržaja i pokušaj klasifikacije neumatskoga zapisa »starinskoga šibeničkoga kodeksa«, Barbić je, pozivajući se na »pismo Don J. Pothjera«,³² konstatirao bitan aspekt ovoga manuskripta: njegovu vezu sa sanktgallenskim tipom notnoga pisma, zaključivši da je riječ o kodeksu koji »dolazi od sv. Gala ili ga je napisao kakav prepisaoc, koji je proizicao od samostana sv. Gala...«. ³³ Do sličnog zaključka dolazi i Marijan Grgić, atribuiravši ovaj kodeks »ključnim vrelom sanktgallenske tradicije«. ³⁴ Glede provenijencije ovoga šibenskoga misala, do bitno novih spoznaja ne dolazi niti Radić u svojem opisu kodeksa iz godine 1903.³⁵ Godine 1916. Hans Folnesics spominje ovaj kodeks u kontekstu iluminiranih rukopisa srednjovjekovne Dalmacije.³⁶ Svojevrsni odmak u vezi s detaljnijim pristupom samom repertoaru, ali tek na razini preliminarnoga popisa inventara potpuno notiranih napjeva i svetačkih imena vezanih za rubrike molitvi u sanktoralu, predstavlja opis rukopisa u radu Krste Stošića iz 1933. godine.³⁷

Prvi daljnji korak ka istraživanju repertoara sekvenci ovoga kodeksa načinio je Miho Demović 1981. godine.³⁸

Važna karika u lancu istraživanja repertoara sekvenci ovog manuskripta, a na temelju repertoarno povijesne raširenosti njegovih sekvenci, predstavlja rad Dujke Smoje iz godine 1982.³⁹ U tom je radu, na temelju komparacije i konkordanci repertoara sekvenci iz šibenskoga misala s repertoarom kodeksa bavarske, sanktgallenske i općenito njemačke tradicije, autorica postavila sekvencijar kodeksa u jedan širi, šibenskom kodeksu liturgijski srodan kontekst. Svoje istraživanje zaključuje ograničenjem moguće provenijencije kodeksa na područje južne Njemačke (Bavarske), područja dijeceza Freising, Regensburg i Passau.⁴⁰ O pitanju modaliteta kojim je ovaj rukopisni glazbeni relikv dospio u Dalmaciju, Dujka Smoje preuzima navod Ivana Ostojića navodeći mogućnost da je rukopis ovamo dospio kao importirana knjiga transportirana prigodom putovanja benediktinaca ili razmjene među benediktinskim samostanima.⁴¹ Njezin recentni rad na komparaciji aleluja

---

ALTSTATT, »Oriens et occident, immo teres mundi circulus: Notker's Clare sanctorum in the German, Anglo-French, and Nidaros Traditions«, u: *The Sequence of Nidaros, A Nordic Repertory and Its European Context* (ur.), Lori Kruckenberg i Andreas Haug, Trondheim, Tapir Academic Press, 2006., 196.

³¹ Vidi Ivan BARBIĆ, »Starinski šibenski kodeks u samostanu oo. Franovaca Konventualaca«, *Starohrvatska prosvjeta*, br. 1, Knin, 1895., 6–27.

³² *Isto*, 20.

³³ *Isto*, 21.

³⁴ Vidi Marijan GRGIĆ, »Glazbena djelatnost u Hrvatskoj u 11. stoljeću«, *Zadarska revija*, XIX, br. 1–2, 1970., 130.

³⁵ Usporedi F. RADIĆ, »Srednjovječni pismeni spomenici u samostanu oo. Konventualaca u Šibeniku«, *Starohrvatska prosvjeta*, Knin, 1903., 59–60.

³⁶ Vidi Hans FOLNESICS, *Die illuminierte Handschriften in Dalmatien*, Leipzig, 1916., 63.

³⁷ Usp. Krsto STOŠIĆ, »Rukopisni kodeksi samostana sv. Franje u Šibeniku«, *Croatia sacra*, 5, Zagreb, 1933., 21–22.

³⁸ Vidi Miho DEMOVIĆ, »Eine unbekante Quelle aus Šibenik, zur Erforschung der Sequenzen von Notker Balbulus«, *Heiliger Dienst*, 35, Salzburg, 1981., 84–89.

³⁹ Dujka SMOJE, »Liber sequentiaum XIe s. de Šibenik: Ses origines et son intérêt musical«, *Musica Antiqua Europae Orientalis*, Bydgoszcz, 1982., vol. 6, 289–305.

⁴⁰ *Isto*, 291.

⁴¹ *Isto*, Usporedi također: Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima*, vol. I, Zagreb, 1964., 85.

stihova za nedjelje nakon Duhova šibenskoga misala daljnji je doprinos pokušaju traganja za preciznijim lokalitetom nastanka ovog kodeksa. Njegov je rezultat proširenje regije mogućeg nastanka na krug oko Tirola i Trenta, odnosno lombardijsko-njemačkoga područja, ali još uvijek ne i konačni pronalazak skriptorija u kojem je kopiran.⁴²

Na sasvim drukčijim metodološkim osnovama od svih prethodnih svoje istraživanje ovog kodeksa temelji Miho Demović. On polazi od analize kalendara svetačkih blagdana, »neuobičajenih tekstova« i tekstova zavjetnih molitava, uz dominantnu orijentiranost na moguće podudarnosti repertoara tekstova šibenskog misala s repertoarnim kontekstom dalmatinskih beneventanskih rukopisnih glazbenih knjiga. Autor zaključuje da je šibenski »Liber« mogući »bogosluzni priručnik hrvatskoga dvorskoga biskupa nastao na području hrvatske kraljevske stare biskupije«.⁴³

Detekcija tipa rukopisne glazbeno-liturgijske knjige: nepotpuni misal

Rukopisni kodeks franjevac konventualaca u Šibeniku, tzv. *Liber sequentiarum* predstavlja liturgijsku glazbenu knjigu koja po svojem tipu predstavlja *misal*,⁴⁴ a ne, kako je dosada često u literaturi o ovom kodeksu navođeno, »sekvencijar i sakramentar«.⁴⁵ Ovaj se misal sastoji od sekvencijara, kirijala, ofertorijala i sakramentara, kojemu nedostaju lekcionar i kanon mise. Oni su se najvjerojatnije nalazili na istrgnutim folijama 29–38.

TABELA 1. Shematski prikaz rasporeda dijelova ovog rukopisa:

FOLIO	Sadržaj
1–14	<i>Sekvencijar</i>
14v–16v	<i>Kyriale</i> s notiranim napjevima <i>Kyrie</i> i <i>Gloria in Excelsis Deo</i> te tropom <i>Chlymatibus quadris</i>
17–28 ⁴⁶	<i>Offertorial</i> , notirani versi ofertorija
38–170	<i>Sakramentar</i> s inkorporiranim <i>Gradualom</i>

⁴² Usp. Dujka SMOJE, »Le *Liber sequentiarum* de Šibenik: à la recherche des sources perdues«, *Essays Presented to Jože Sivec*, ur. Jurij Snoj i Darja Frelj, ZRC SAZU, Ljubljana, 2000., 35–43; Dujka SMOJE, *Liber sequentiarum et sacramentarium de Šibenik*, Publications of Mediaeval Musical Manuscripts, ur. Bryan Gillingham, Institute of Mediaeval Music, Ottawa, 2003.

⁴³ Vidi Miho DEMOVIĆ, »Šibenski 'Liber sequentiarum' – bogosluzni priručnik hrvatskoga dvorskoga biskupa?«, *Starohrvatska spomenička baština – Rađanje prvog hrvatskoga kulturnog pejzaža*, ur. Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić, MGC, Zagreb, 1996., 189–205.

⁴⁴ Vidi definiciju misala u David HILEY, *Western Plainchant, A Handbook*, Clarendon Press, Oxford, 1993., 319–320: »The term misal is best reserved for the book containing all three of the main components of the mass: chants, prayers, and readings.« Šibenski je kodeks, prema suvremenoj klasifikaciji liturgijskih glazbenih knjiga, zapravo nepotpuni misal. Potreba za misalom kao tipom liturgijske knjige raste od 11. stoljeća naovamo, upravo u vrijeme kada je ovaj kodeks mogao biti napisan i »kada u Rimu, a potom i u ostalim dijelovima Europe postaje stalan običaj da celebrant recitira za sebe tekstove svih napjeva«. Usp. *nav. dj.*, str. 320.

⁴⁵ Vidi BARBIĆ, 1895., 16–27; Krsto STOŠIĆ, »Rukopisni kodeksi samostana sv. Franje u Šibeniku«, *Croatia sacra*, sv. 5., Zagreb, 1933., 21–22; Lovro ŽUPANOVIĆ, »Što je to šibenski Liber sequentiarum?«, *Telegram*, X, br. 475, Zagreb, 6. 06. 1969.; Josip ANDREIS, *Povijest glazbe*, knjiga 4, SNL, Zagreb, 1989., 18–19, Lovro ŽUPANOVIĆ, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., 10–13.; Dujka SMOJE, 1982., 289–305, Dujka SMOJE, 2000., 11–33.

⁴⁶ Listovi 29–38 nedostaju.

Datacija rukopisa

Datacija misala bila je predmet istraživanja od godine prvog znanstvenog spomena ovoga kodeksa, dakle 1895., pa sve do danas.

Niti jedno se istraživanje, međutim, nije sustavno pozabavilo svim aspektima ove knjige kao pretpostavkama za argumentirano tumačenje njezine datacije. Tek su sporadično, na temelju notnog pisma ili iluminacija, donošene pretpostavke o mogućem vremenu nastanka. Prvi je na problem vremena njegova nastanka uputio Ivan Barbić citirajući mišljenje Josepha Pothiera, koji je na temelju neumatskog notnog pisma datirao ovaj kodeks u 10. stoljeće.⁴⁷ Hans Folnesics zaključuje na temelju analize iluminiranih inicijala kodeksa, da je šibenski kodeks pisan u 11. stoljeću.⁴⁸ Oba navoda citira i Krsto Stošić, ne definirajući niti jednu od spomenutih datacija kao relevantnu.⁴⁹ Marijan Grgić, komentirajući Pothierov osvrt na repertoar kodeksa, datira kodeks u kontekst izvora za liturgijsku glazbu hrvatskih prostora u 11. stoljeću.⁵⁰ Isto vrijeme nastanka navodi i Dujka Smoje.⁵¹ Na temelju karakteristika iluminiranih inicijala, preuzimajući djelomično navod Hansa Folnesicsa, Anđelko Badurina precizira moguće vrijeme nastanka našega izvora: »kopiran je u ranom 11. stoljeću«.⁵²

Konačni sud o dataciji ovog rukopisnoga glazbenog kodeksa dao je 2000. godine ugledni njemački latinist i paleograf prof. dr. Peter Orth na temelju karakteristika pisma rukopisa. On je šibenski misal datirao u razdoblje oko godine 1000. – 1050., s pretpostavkom da je riječ o tipu pisma koje je bliže godini 1050.⁵³

Kodikološki opis

Najstariji notirani rukopisni glazbeni kodeks samostana franjevac konventualaca u Šibeniku, tzv. šibenski *Liber sequentiarum et sacramentarium*, nije nikada bio signiran. Već je od najranijeg spomena u literaturi, godine 1895., citiran bez signature, uz napomenu da je riječ o »cantatoriumu« i »sacramentoriumu«, koji zajedno čine »plenarium«.⁵⁴ Rukopis je pisan na pergameni i ima ukupno 170 listova. Na posljednjem listu kodeksa nalazi se naknadno dodan popis svetačkih relikvija i molitve u čast. sv. Maura te molitve poklona sv. Križu, pisane vjerojatno neposredno nakon dovršenja kodeksa, dakle u drugoj polovini 11. stoljeća. Dimenzije korica: 180 x 260 mm. Veličina lista: 173 x 245 mm.

Rukopis je danas obložen drvenim koricama, presvučenim smeđom kožom, na kojoj su geometrijski ornamenti. Anđelko Badurina je nastanak tih kožnih korica datirao u 15. sto-

---

⁴⁷ Vidi BARBIĆ, 1895., 20.

⁴⁸ Hans FOLNESICS, *Die illuminierte Handschriften in Dalmatien*, Leipzig, 1916., 63.

⁴⁹ Vidi STOŠIĆ, 1933., 22.

⁵⁰ Marijan GRGIĆ, »Glazbena djelatnost u Hrvatskoj u 11. stoljeću«, *Zadarska revija*, XIX, br. 1–2, 1970., 130–132.

⁵¹ Usporedi SMOJE, 1982., 289–305; SMOJE, 2000., 35–43.

⁵² Anđelko BADURINA, *Illuminated Manuscripts in Croatia*, Zagreb, 1995., 94.

⁵³ Ovom prilikom najiskrenije zahvaljujem prof. dr. Peteru Orthu, Institut für Alte Sprachen – Mittellatein und Neulatein, Universität Erlangen- Nürnberg, na savjetima i pomoći oko datacije misala HR-Šibf.

⁵⁴ Vidi Ivan BARBIĆ, 1895., 16.

Vanjski izgled kodeksa

ljeće.⁵⁵ Rukopis je posljednji put restauriran u ondašnjem Laboratoriju JAZU u Zagrebu, sa završnim danom restauracije 25. VIII. 1963. Na unutrašnjoj strani lijeve korice stoji zapis pisan plavom tintom: »Sacramentarium saec. IX-XI, carolina exaratum. Monasterii S. Francisci Conventualis, Sibenici in Dalm. propiretas, Recta Missale dicendum.« Na lijevom rubu prvog lista nalazi se fragment pisan beneventanskim pismom 13. stoljeća s tekstom o životu sv. Vida (Vita S. Vidae).⁵⁶

Veličina lista pergamene varira, ovisno o dijelu rukopisne knjige. Tako je, primjerice, veličina lista u prvom dijelu, sekvencijaru, dimenzija 170 x 240 mm. Ploha za pisanje je u ovom dijelu rukopisa, koji obuhvaća fol. 1–14, podijeljena u dva stupca. Sekvencijar rukopisa ima na svakom listu ukupno 29 redaka u razmaku od 5 mm. Plohe za pisanje na listovima koji pripadaju ofertorijalu (fol. 17–28) i sakramentaru (fol. 38–170) jednakih su dimezija i iznose 120 x 150 mm. Imaju ukupno 21 redak u razmaku od 10 mm. Rukopis je sastavljen od ukupno 14 pravilnih quaternia, tri nepotpuna quinia, tj. svešćića od pet listova, jednog binija i jednog zasebnog lista. Prva, rimskim brojevima ispisana numeracija listova nalazi se iznad teksta. Greškom je list broj 40 zabilježen kao list 50. Od toga je mjesta u kodeksu kasnijom rukom ispisana folijacija arapskim brojkama, koju iščitavamo na gornjem desnom rubu. Ona ispravlja spomenutu pogrešku.

Shematski prikaz pogreške u numeraciji je sljedeći:

Izvorna folijacija	Moderna folijacija
40	50
41	51.....itd.

U rukopisu su listovi od broja 28 do 38 istrgnuti. Ovaj rad slijedi upravo prethodno spomenutu, arapskim brojkama ispisanu – noviju numeraciju listova.⁵⁷

Paleografske karakteristike: tipizacija karolinške minuskule i neumatske notacije

U pokušaju određenja podrijetla kodeksa jedan od bitnih segmenata predstavlja tip pisma kojim je kodeks pisan i njegove značajke u odnosu na slične tipove pisma u srednjovjekovnoj Europi. »Šibenski« je rukopis pisan karolinškom minuskulom,⁵⁸ pismom koje je u kasnome srednjem vijeku poprimilo obilježja »univerzalnog europskoga pisma«.⁵⁹ To

⁵⁵ Usp. BADURINA, 1995., 94.

⁵⁶ Usp. BARBIĆ, 1895., 22, i Elias A. LOEW – Virginia BROWN, *The Beneventan Script, A History of the South Italian Minuscule*, Second edition prepared and enlarged by Virginia BROWN, II, Hand-list of Beneventan MSS., Rim, 1980., 135.

⁵⁷ Kako je list 56 rukopisa istrgnut, tako je list numeriran brojem 57 u stvarnosti zapravo postojeći list 56.

⁵⁸ Viktor NOVAK, *Latinska paleografija*, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1952.

⁵⁹ Franjo ŠANJEK, *Osnove latinske paleografije hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, 1996., 34.

Vidi također Leonard E. BOYLE, *Medieval Latin Palaeography. A Bibliographical Introduction*, University of Toronto Press, Toronto, 1984.; Bernhard BISCHOFF, »Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne«, prijevod i ur. Michael GORMAN, *Cambridge Studies in Palaeography and Codicology 1*, Cambridge, 1994.

je pismo bilo u uporabi u velikom broju europskih područja – od Njemačke,⁶⁰ Francuske, Španjolske, Engleske do Norveške, Danske i Islanda te najvećeg dijela srednje i sjeverne Italije, uključujući istočnu jadransku obalu – Dalmaciju.⁶¹

U odnosu na tip pisma kodeksa je tipični predstavnik *trećeg razdoblja* u razvoju karolinške minuskule.⁶² U tom se razdoblju slova izvode s više pažnje nego u 10. stoljeću, uspravnija su i bez kurzivnih elemenata. Slovo **a** posve je okomito, a kurzivno *a* više ne postoji. Slovo **s** javlja se u dva oblika. Karakterističan je završetak slova l, m, n, o, p, s malom crticom prema van. Diftong **ae** piše se redovito kao dvoglas (npr. kod riječi Quae, fol. 4).

Općenita je karakteristika karolinške minuskule u 11. stoljeću uređenje prostornog odnosa među riječima i veća težnja kaligrafiji. Slova postaju više vertikalna, crtica (spojnica: -) rabi se na kraju retka, ligature su rijetke, a abrevijature su sve češće u uporabi.⁶³ Tip karolinške minuskule koji se razvija i rabi nakon 1000. godine Bernhard Bischoff definira pojmom »kosi ovalni stil« – »der schrägövale Stil«.⁶⁴ U prvoj je polovini 11. stoljeća taj stil bio raširen isključivo i samo na njemačkome govornom području. Za nas je posebno važno da je upravo na južnonjemačkom prostoru taj stil bio najpopularniji. Najveću je eleganciju dosegao u južnoj Njemačkoj za vrijeme generacije skriptora koji su stasali za vrijeme vladavine Heinricha II. i razvili svoj zreli stil sredinom stoljeća.⁶⁵ Najpopularniji skriptor toga razdoblja djelovao je pri skriptoriju samostana sv. Emmerama u Regensburgu: bio je to kaligraf Otolh, koji je radio naručene knjige ne samo za lokalitet u kojem je sam stvarao već i za brojna druga crkvena središta.⁶⁶ Kosoovalni stil karolinške minuskule ostao je na južnonjemačkom i austrijskom prostoru u uporabi sve do 1200.⁶⁷ Zanimljiva je činjenica da u 11. stoljeću sjevernonjemačke i zapadnonjemačke škole nisu u istoj mjeri razvile kosoovalno pismo, kao što su to učinili skriptoriji južnonjemačkog i jugoistočnog dijela.

S obzirom na tip karolinške minuskule već je na prvi pogled očito da je u Šibeniku pohranjeni sekvencijar morao biti napisan u jednom od istaknutih njemačkih, točnije bavarskih skriptorija. Doraden i precizan kurzivni i kaligrafski stil ocrtava ruku iskusnoga skriptora vrlo visoke skriptorske vještine. Općenita je karakteristika našega kodeksa uspravnost, ustobočenost pisma, srednja veličina slova i njihova nagnutost udesno.⁶⁸

⁶⁰ Usp. Bernhard BISCHOFF, »Paläographie des römischen Altertums und des abenländischen Mittelalters«, *Grundlagen der Germanistik*, 24, Berlin, 1986., 152.

⁶¹ Usp. BISCHOFF, 1986., 152–163.

⁶² O razdobljima razvoja karolinške minuskule vidi Franjo ŠANJEK, 1996., 36–41.

Autor definira četiri razdoblja razvoja karolinške minuskule od 8./9. stoljeća do 12. stoljeća. U svakom je od njih ovo knjiško pismo doživljavalo određene preobrazbe i modifikacije, iz kojih možemo definirati kriterije za dataciju srednjovjekovnih kodeksa.

⁶³ Vidi BISCHOFF, 1986., 152–163. Usporedi također i opći prikaz razvoja pisma u: Michelle P. BROWN, *A Guide to Western Historical Scripts*, Univeristy of Toronto Press, Toronto, 1990.

⁶⁴ Vidi BISCHOFF, 154.

⁶⁵ *Isto.*

⁶⁶ *Isto.*

⁶⁷ Vidi BISCHOFF, 154.

⁶⁸ Srednja veličina slova i nagnutost udesno jedna je od značajki pisma koje Hoffmann vezuje uz skriptorij Seon: »Sie lässt sich folgendermaßen charakterisieren: leicht nach rechts geneigt und im allgemeinen nur mittelgroß...« Usp. Hartmut HOFFMANN, »Buchkunst und Königtum im ottonischen und frühsalischen Reich«, *Schriften der Monumenta Germaniae Historica*, Band 30, I i II, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1986., 404–405.

Kosi ovalni stil, s nagnutošću pisma udesno, koji nalazimo u šibenskom predlošku, brojnim karakteristikama koje ćemo u nastavku precizirati jest na prvi pogled vrlo sličan tipu pisma rukopisnih liturgijskih knjiga dvaju bavarskih skriptorija, Seeona⁶⁹ i Tegernseea, koji svoj procvat doživljuju upravo u vrijeme nastanka ovog kodeksa.⁷⁰ U svojem osvrtu na tip pisma skriptorija Tegernsee u 11. stoljeću Hoffmann ističe: »Pismo je nagnuto pomalo u desno, slova nisu prevelika i djeluju oblo i široko...«⁷¹

Specifičnosti pisma

Opći dojam pisma mogli bismo opisati sintagmom koju Hoffmann, u opisu stila skriptorija Tegernsee u Bavarskoj, naziva »moćnom finoćom«.⁷² Šibenski rukopisni kodeks, baš kao i većina kodeksa Tegernseea, imaju slovo *a* gotovo potpuno uspravno kao i u šibenskom predlošku.⁷³ Slovo *d* tipično je zaobljeno *d*, koje nalazimo i u Tegernseeu i u Seeonu. I ostala su slova poput *c*, *e*, i *b* zaobljena. Karakteristična je i zaobljenost te kraći luk na završetku slova *h*.⁷⁴ Slova *i* i *q* imaju na donjem kraju malu horizontalnu crticu. Ova je karakteristika jedno od prepoznatljivih obilježja skriptorske škole Tegernsee!⁷⁵

Osim tog nalaza potvrdu da smo na tragu dobre detekcije skriptorija nalazimo i u izgledu slova *y*. Naime, najvažnija je značajka našega kodeksa slovo *y* koje se javlja bez točke, tj. bez ukrasne crtice.⁷⁶ To je jedna od glavnih karakteristika tipa pisma skriptorija Tegernsee. Primjeri rukopisnih kodeksa Seeona, inače HR-Šibf kodeksu repertoarno srodnoga crkvenog lokaliteta, imaju tipičnu bavarsku varijantu slova *y* s dodanom ukrasnom crticom.⁷⁷

Karakteristična je i »cauda«,⁷⁸ koja u HR-Šibf zapisu nije *ae*, već razvijena tzv. »*e-caudata*«. Slovo »*e-caudata*« nalazimo u rukopisnim kodeksima iz 11. stoljeća u Tegernseeu i Seeonu.⁷⁹

U rukopisu HR-Šibf ima relativno malo ligatura. Javljaju se samo sljedeće ligature: *st*, *et*, *or*. Ligature *ct* nema, dok je ligatura *us* prisutna često na kraju retka. Pismo, kaligrafija i opća slika zapisa pokazuju sličnosti s jugoistočnim njemačkim slikarskim i skriptorskim školama, bavarskoga područja u koje Bischoff ubraja: bavarsku samostansku školu, za

⁶⁹ O povijesti skriptorija Seeon i karakteristikama pisma i iluminacija koje je njegovao u najvećoj fazi procvata u prvoj polovini 11. stoljeća vidi opsežno monografsko izdanje: Josef KIRMEIER, Alois SCHÜTZ, Evamaria BROCKHOFF, *Schreibkunst. Mittelalterliche Buchmalerei aus dem Kloster Seeon*. Katalog zur Ausstellung im Kloster Seeon 28. Juni bis 3. Oktober 1994, Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur, 28/94, Augsburg, 1994.

⁷⁰ Minucioznu analizu skriptorske tehnike i kaligrafije ovoga lokaliteta vidi u monografskoj studiji Christine Elisabeth EDER, »Die Schule des Klosters Tegernsee im frühen Mittelalter im Spiegel der Tegernseer Handschriften«, *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und Seiner Zweige*, Hrsg. von der Bayerischen Benediktinerakademie, Band 83, Heft 1-2., Ottobeuren, 1972., 1–155.

⁷¹ HOFFMANN, 1986., 251.

⁷² Usp. *isto*.

⁷³ Usp. primjere pisma iz Tegernseea u: HOFFMANN, 1986., »Abbildungen«, 251–271.

⁷⁴ Isti tip slova *h* nalazimo i u faksimilnim predlošcima u: HOFFMANN, 1986., »Abbildungen«, 251–271 i 217–232.

⁷⁵ Usp. HOFFMANN, 1986., 251–271, te »Abbildungen« na str. 421.

⁷⁶ Vidi Christine JACOBI, *Buchmalerei, ihre Terminologie in der Kunstgeschichte*, Berlin, 1991., 43.

⁷⁷ Josef KIRMEIER, Alois SCHÜTZ, Evamaria BROCKHOFF, *Schreibkunst. Mittelalterliche Buchmalerei aus dem Kloster Seeon*. Katalog zur Ausstellung im Kloster Seeon 28. Juni bis 3. Oktober 1994, Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur, 28/94, Augsburg, 1994.

⁷⁸ Cauda u paleografiji označuje ostatak ligature *ae*. Vidi Christine JACOBI, 1991., 49.

⁷⁹ Usp. HOFFMANN, 1986., »Abbildung«, 217–232, te »Abbildungen«, 251–271.

koju je brojne tekstove pisala upravo istaknuta grupa prestižnih kaligrafa Tegernseea, te salzburška škola.⁸⁰ Upravo je preposljednji spomenuti lokalitet – bavarski skriptorij Tegernsee, posebno karakterističan jer tip karolinške minuskule, koji je u srednjem vijeku rabio ovaj lokalitet, pokazuje do danas najveću podudarnost s karakteristikama pisma šibenskoga misala.

Potvrdu o točnosti toga navoda, tj. o skriptoriju Tegernsee kao lokalitetu nastanka i moguće narudžbe misala iz Šibenika, recentno je, u našoj korespondenciji, a na temelju uvida u preslik folija šibenskoga misala te uvida u analizu pisma i iluminirane inicijale, potvrdio i prof. dr. Hartmut Hoffmann u svojem pismu od 7. kolovoza 2000.: »Fotografije misala iz Šibenika pokazuju pismo skriptorija Tegernsee druge polovine 11. stoljeća. Iluminirani inicijali i ukrašena slova također upućuju na ovaj skriptorij.«⁸¹

Neumatska notacija

Misal iz Šibenika notiran je adijastematskom neumatskom notacijom njemačkoga tipa. Taj tip notacije susrećemo, osim u rukopisnim glazbenim kodeksima njemačkoga govornog područja, još i u Švicarskoj⁸² te u pojedinim predjelima sjeverne Italije.⁸³

U dosadašnjoj je karakterizaciji notacije šibenskoga misala mahom preuziman opis notacije Dom Pothiera, koji ju je okarakterizirao pojmom »sanktgallenska«.⁸⁴ Na razliku između tipa »sanktgallenske« i »njemačke« notacije ukazala je već Solange Corbin: »Moramo precizno razlikovati sanktgallenski tip neumatskog pisma i njemu vrlo sličan tip rano-njemačke notacije. Prijelaz od jednog načina pisanja k drugom odlikuje zaobljena forma neume *clivis*, koja u njemačkim neumatskim zapisima postupno postaje uglata. Rukopisi pisani sanktgallenskom notacijom manje su brojni nego što bismo mogli pomisliti...«⁸⁵ Sanktgallenska se notacija, naime, smatra karakteristikom isključivo onih kodeksa nastalih u skriptoriju St. Gallena do 11. stoljeća.⁸⁶

⁸⁰ BISCHOFF, 154.

⁸¹ Prof. Hartmut Hoffmannu, prof. emeritusu, Seminar für mittlere und neuere Geschichte der Universität Göttingen, najsrdačnije zahvaljujem na susretljivosti i pomoći oko detekcije skriptorija u kojem je ovaj hrvatski kodeks nastao.

⁸² Usp. novu geografsku kartu raširenosti pojedinih neumatskih notacija u srednjovjekovnoj Europi u: Nancy PHILLIPS, »Notationen und Notationslehren von Boethius bis zum 12. Jahrhundert«, *Geschichte der Musiktheorie*, Band 4, ur. Thomas Ertelt i Frieder Zaminer, GWG, Darmstadt, 2000., 541.

O tzv. njemačkoj adijastematskoj neumatskoj notaciji vidi Bruno STÄBLEIN, »Schriftbild der einstimmigen Musik«, *Musikgeschichte in Bildern*, Bd. III, Leipzig, 1975.; Solange CORBIN, »Die Neumen«, *Palaeographie der Musik*, vol. I,3, Köln, 1977., 3.45–3.59.

⁸³ Vidi David HILEY, 1993., *Western Plainchant.*, 585.

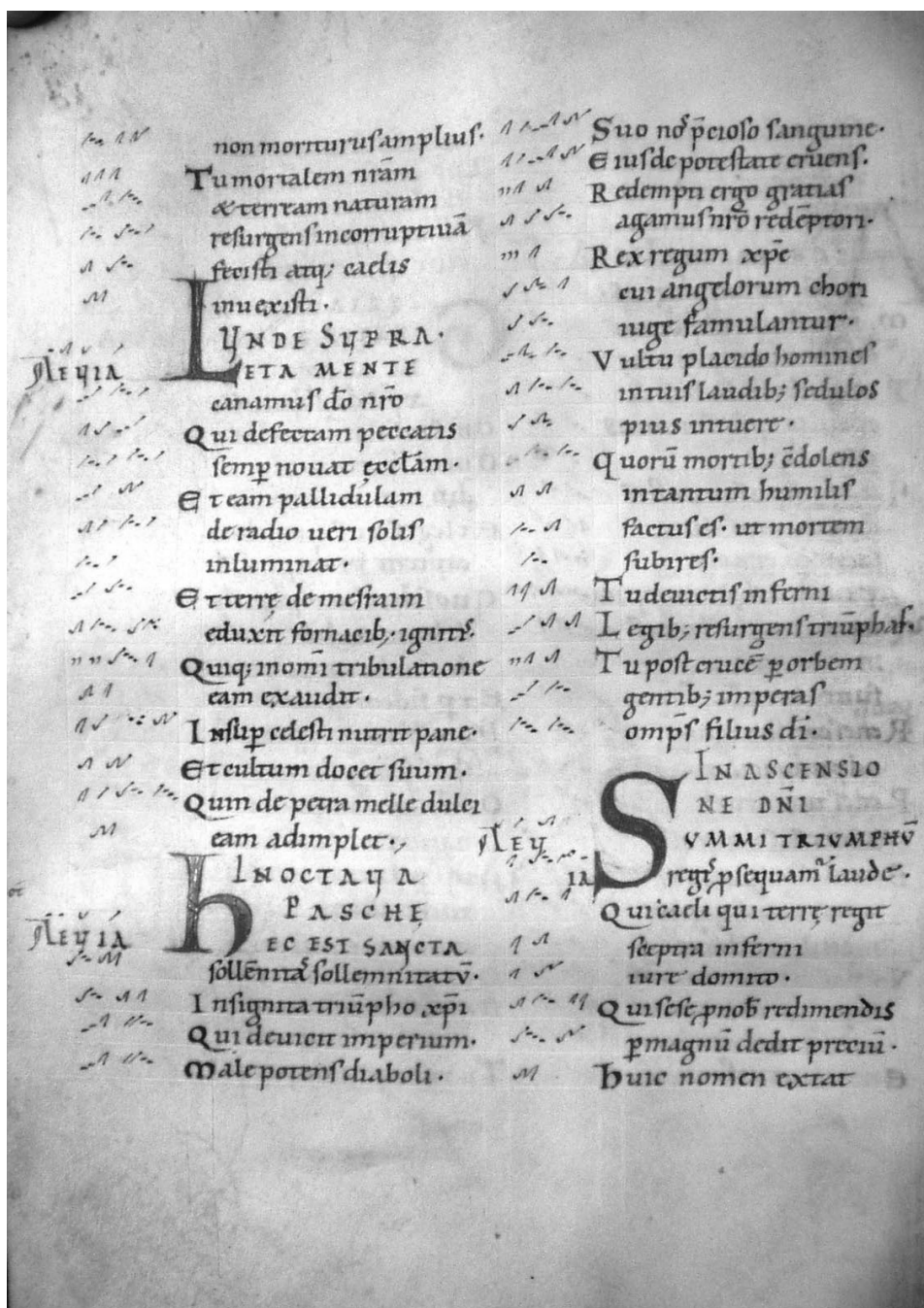
⁸⁴ Usp. BARBIĆ, 1895., 16–27.

Na bitnu razliku između »sanktgallenske« i »njemačke« notacije, na temelju nove metode istraživanja koja nam omogućuje jasnije razumijevanje ovog problema, upozorio je Hartmut Möller. Njegov se rad temelji na istraživanju više od 107 njemačkih notiranih izvora 11. stoljeća koji sadrže njemačke neume. Vidi Hartmut MÖLLER, *Das Quedlinburger Antiphonar* (Berlin, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Mus. ms. 40047), 3. Bände (Meinzer Studien zur Musikwissenschaft 25), Tutzing, 1990.

O problemu klasifikacije notacija od Boecija do 12. stoljeća vidi PHILLIPS, 2000., 293–625.

⁸⁵ CORBIN, 1979., 3.57.

⁸⁶ O njemačkoj notaciji izvan St. Gallena vidi Hartmut MÖLLER, »Deutsche Neumen-St. Galler Neumen. Zur Einordnung der Echternacher Neumenschrift«, *Studia Musicologica*, 30, 415-430; Hartmut MÖLLER,

Neumatska notacija u sekvencijaru tzv. »sinoptički Schriftbild«

TABELA NEUMA IZ KODEKSA HR-Šİbf

Slika notacije (njemački »Schriftbild«)⁸⁷ koju naš kodeks predstavlja najsličnija je tipu neumatske adijastematske notacije koju surećemo u najstarijim dijecezanskim rukopisima iz Regensburga (Ba lit. 6),⁸⁸ u samostanu St. Emmeram u Regensburgu (Mü 14 083 i 14 322),⁸⁹ Freisinga (Ox 27),⁹⁰ Seeona (Wi 1845), Tegernseea (Lo 19768) te misala iz Einsiedelna (Ei 113 i 114).⁹¹

Posebnost je rukopisa HR-Šİbf način na koji notator piše neumu *pes stratus*. Naime, za razliku od izgleda te neume u rukopisnim izvorima Einsiedelna i Regensburga, naš primjer najsličniji je načinu koji susrećemo u kodeksima Freisinga, Seeona i Tegernseea. Druga je posebnost u odnosu na rukopisne izvore Bavorske, poglavito Regensburga, potpuna odsutnost neume *oriscus* (neumatskog znaka koji označuje ponavljanje tona), koji notator očito ne poznaje!

Važna je razlika našega izvora u odnosu na ostale njemačke izvore i poseban način na koji skriptor-notator piše neumu *pes*. Naime, *pes rotundus* ili okrugli pes nastaje iz dva poteza. Najprije nastaje njegov zaobljeni donji dio tijela, a potom uzlazni pomak u obliku virge.

Već prvi pogled na sliku zapisa neuma, na tzv. »Schriftbild« notacije, otkriva temeljnu razliku između načina na koji notator piše i prostorno raspoređuje neume u sekvencijaru u odnosu na neume u ofertorijalu i kirijalu. Neume su u ofertorijalu i kirijalu notirane interlinearno, tj. iznad teksta.

Suprotno tomu, notacija u sekvencijaru ne stoji iznad teksta (kako je to slučaj u ofertorijalu i kirijalu), već pored teksta, na rubu lista. Upravo je takav način zapisa karakteristika istočnofranačkih sekvencijara.⁹² Takav tip notacije naziva se »sinoptička slika zapisa«.

»Deutsche Neumenschriften ausserhalb St. Gallens«, u: *De musica et cantu. Studien zur Geschichte der Kirchenmusik und der Oper, Helmut Hucke zum 60. Geburtstag*, ur. Peter Cahn und Anne-Katrin Heimer, Hildesheim, 1993., 225–242.

⁸⁷ Sintagma preuzeta iz STÄBLEIN, *Schriftbild der einstimmigen Musik*.

⁸⁸ Vidi Godehard JOPPICH, ur., »Die Handschrift Bamberg Staatsbibliothek Lit. 6«, *Monumenta Palaeographica gregoriana 2*, Münsterschwarzach, 1986.; Günter Michael PAUCKER, *Das Graduale Msc. Lit 6 der Staatsbibliothek Bamberg, Eine Handschriften-Monographie unter besonderer Berücksichtigung des Repertoires und der Notation*, Forschungsbeiträge zur Musikwissenschaft, Bd. 30, Regensburg, 1986.

⁸⁹ Usp. Raffaella CAMILOT-OSWALD, »Neue Fragmente liturgischer Musikhandschriften aus dem frühmittelalterlichen Regensburg«, u: *Cantus Planus, Papers read at the 7th Meeting (Sopron, Hungary, 1995)*, ur. László Dobszay, Budapest, 1998., 139–153; Raffaella CAMILOT-OSWALD, »Quellen liturgischer Musik aus dem mittelalterlichen Regensburg, Katalog der Handschriften und Handschriftenfragmente«, *Monumenta monodica medii aevi*, Subsidia, Band III, Kassel, 2000.; David HILEY, »Musik im mittelalterlichen Regensburg«, *Regensburg im Mittelalter*, sv. 1. Beiträge zur Stadtgeschichte vom frühen Mittelalter bis zum Beginn der Neuzeit, ur. Martin Angerer and Heinrich Wanderwitz, Regensburg, 1995., 311–322.

⁹⁰ Rudolf FLOTZINGER, *Choralhandschriften österreichischer Provenienz in der Bodleian Library/Oxford* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Veröffentlichungen der Kommission für Musikforschung, Heft 26), Wien, 1991.; Dujka SMOJE, *Prosaire-Troisième de Heidenheim, Oxford, Selden Supra 27*, Publications of Mediaeval Musical Manuscripts, ur. Bryan Gillingham, Institute of Mediaeval Music, Ottawa, 2003.

⁹¹ Bernhard HANGARTNER, *Missalia Einsiedelna. Studien zu drei neumierten Handschriften des 11. und 12. Jahrhunderts*, Studien und Mittelungen zur Geschichte des Benediktiner Ordens und seiner Zweige, Bd. 36, St. Ottilien, 1995.; Rupert FISCHER, *Das Graduale des Codex 121 der Stiftsbibliothek von Einsiedeln*, u: Odo LANG (ur.), *Codex 121 Einsiedeln, Kommentar zum Faksimile*, Weinheim, 1991.

⁹² Usporedi Andreas HAUG, »Der Sequentiar-Teil des Codex 121«, u: Odo LANG (ur.), *Der Codex 121 der Stiftsbibliothek Einsiedeln*, Kommentarband zur Faksimilausgabe, Weinheim, 1991., 215.

Sintagma koju su uveli njemački medievisti muzikolozi⁹³ označuje način pisanja neuma u sekvencijarima istočnofranačkih područja kojima su se zapisivale sekvence prije 1100. godine. U takvom tipu zapisa tekst sekvence bio je u unutrašnjem rubu lista, dok su neume bile na rubovima. Prvih nekoliko neuma svake sekvence bilo bi zapisano iznad riječi *Alleluia* (AEVA ili AEVIA).⁹⁴

Osim što pripada *sinoptičkom tipu* neumatskog zapisa istočnofranačkog podrijetla, način neumatske notacije našega sekvencijara pokazuje još jednu važnu razliku u odnosu na velik broj srednjovjekovnih kodeksa s ovim načinom zapisa. Naime, tekstovi sekvenci, a time i notacija sekvencijara, podijeljeni su u *dva* stupca na svakom pojedinom listu. Takav tip zapisa teksta i neuma sekvenci susrećemo još samo u misalima Einsiedelna: kodeksima E 113, E 114 i E 115 iz 11. i 12. stoljeća!⁹⁵

Zaključiti, dakle, možemo da notacija našega rukopisnog izvora pripada tipu istočnofranačke njemačke neumatske notacije, dvostruke slike zapisa: sinoptičke u sekvencijaru i interlinearne u ostalim notiranim dijelovima – ofertorijalu i kirijalu.

Veze skriptorija Tegernsee s južnoeuropskim regijama

Skriptorij benediktinskoga samostana Tegernsee u Bavarskoj osnovan je u ranom 10. stoljeću. Već na prijelazu u 11. stoljeće postaje bogat reproduktivni centar za pisanje i kopiranje srednjovjekovnih liturgijskih i liturgijsko-glazbenih knjiga.⁹⁶ Svoj najveći procvat doživljava u 11. stoljeću, kada na povijest samostana i njegova skriptorija utječu tri ličnosti: opat Ellinger (do 1041.), opat Sigfried (1048.–1068.) i opat Eberhard II. (1068.–1091.). Najveći je dio rukopisnih izvora iz Tegernseea danas pohranjen u Münchenu, u Bavarskoj državnoj biblioteci (Bayerische Staatsbibliothek). U drugoj je trećini 11. stoljeća skriptorij Tegernsee po osobnosti autora i prepisivača Otloha utjecao na djelatnost tada sve istaknutijeg skriptorija benediktinskoga samostana St. Emmeram u Regensburgu: »oko godine 1030. Otloh uvodi kaligrafiju Tegernseea u srednjovjekovni Regensburg«.⁹⁷

U vrijeme nastanka našeg misala, dakle oko godine 1050., u skriptoriju Tegernsee djeluje opat Sigfried (1048.–1068.) iz Hersfelda, a njegov neposredni nasljednik u razdoblju od

⁹³ Andreas Haug u opisu istočnonjemačkoga *Schriftbild*a naglašava jedinstven tip koordinacije dviju temeljnih komponenti koje taj tip predstavlja, naime koordinaciju teksta i melodije. Usp. Andreas HAUG, *Gesungene und schriftlich dargestellte Sequenz: Beobachtungen zum Schriftbild der ältesten ostfränkischen Sequenzhandschriften*, Neuhausen-Stuttgart, 1987., 15–19.

⁹⁴ O razlikama u načinima neumatskih zapisa melodija sekvenci u istočnom i zapadnom dijelu Franačke vidi KRUCKENBERG, 1997., 96–111. Usp. KRUCKENBERG, 1998., 1254–1286.

⁹⁵ O notaciji ovih kodeksa vidi monografsku studiju HANGARTNER, 1995., 48–49. Vidi također i HAUG, 1991., 223–224.

⁹⁶ Robert MÜNSTER, *Thematischer Katalog der Musikhandschriften der ehemaligen Klosterkirchen Weyarn, Tegernsee und Benediktbeuern*, München, Henle, 1971., Kataloge bayerischer Musiksammlungen / hrsg. von der Generaldirektion der Bayerischen Staatlichen Bibliotheken.

⁹⁷ Otloh je bio skriptor koji se školovao u Tegernseeu, a poslije pristupio samostanu St. Emmeram. Svoj je stil prenosio na svoje učenike u Regensburgu, pa u brojnim kodeksima, primjerice u kodeksu Berlin, theol. lat. qu. 365, danas pohranjenom u Krakovu, prepoznajemo dvije ruke: prvu, samoga Otloha, a drugu, jednoga od njegovih regensburških učenika. Vidi Hartmut HOFFMANN, »Buchkunst und Königtum im ottonischen und frühalsalischen Reich«, *Schriften der Monumenta Germaniae Historica*, Band 30, I i II, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1986., 27. Vidi: HOFFMANN, 1986., 27.

1068. do 1091. jest opat iz Švabije Eberhard II., koji je jedno kratko vrijeme bio i opat regensburškoga samostana St. Emmeram.⁹⁸ Prepisivačke su djelatnosti u samostanu obnašali mahom učenici, dok je zadatak kopiranja vrijednih i pisanja naručenih knjiga bio povjeren odraslim svećenicima u samostanu: »Oni su bili ti koji su određivali stil pisanja. Upravo su odrasli svećenici bili isključivi prepisivači liturgijskih kodeksa.«⁹⁹

Jedanaesto je stoljeće u povijesti skriptorija Tegernsee obilježeno brojnim znanstvenim i literarnim djelatnostima, različitim uglednim skriptorskim imenima, kao i promjenama koje stil pisanja u ovom samostanu doživljava u raznim fazama svojega daljnjeg razvoja.

Vrijeme nastanka sekvencijara HR-Šibf, kao i stilske karakteristike karolinškog pisma koso ovalnog tipa, podudara se s tzv. drugom stilskom generacijom skriptorija Tegernsee. Ta se generacija naziva »Otloh grupom«. Glavnu promjenu koju unosi ta generacija Christine Eder ovako opisuje: »Zamjetljiva je novost bila upotreba nešto šireg pera uz pomoć kojeg su se bez pretjeranog napora mogla pisati šira i viša slova. I dok je stroga nagnutost slova udesno i dalje zadržana, tom su promjenom puno bolje postizana zaobljenja slova.«¹⁰⁰ Općenito možemo konstatirati da je upravo razdoblje druge i treće četvrtine 11. stoljeća »najplodnije razdoblje ovog skriptorija«.¹⁰¹

U vrijeme nastanka našega sekvencijara skriptorij Tegernsee imao je bogatu razmjenu i »trgovinu« rukopisima s brojnim crkvenim središtima južno i istočno od Tegernseea. Nakon što je skriptorij dobio relikvije sv. Kastora i Grisogona, kontakti Tegernseea i Verone postaju intenzivniji.¹⁰²

Veze s »jugom« potvrđuje i jedan sjevernotalijanski sakramentar iz sredine 11. stoljeća, kodeksa München, clm 29164, u kojem razaznajemo utjecaj skriptora iz Tegernseea.¹⁰³ O vezama Tegernseea s istočnim dijecezama svjedoči korespondencija s biskupom Salzburga oko posjeda koje je samostan Tegernsee posjedovao na teritoriju te biskupije.¹⁰⁴

Rukopisni kodeksi skriptorija Tegernsee su, kako je već istaknuto, mahom pohranjeni u Bavarskoj državnoj biblioteci u Münchenu. Hartmut Hoffmann ističe, međutim, nedovoljnu istraženost ostavštine ovoga skriptorija, navodeći da su upravo pronalasci novih kodeksa, pohranjeni na drugim lokalitetima, relevantan pokazatelj važnosti ovoga skriptorija u srednjemu vijeku, budući da oni »većim dijelom nisu danas u biblioteci domaćeg skriptorija, nego mahom u stranim bibliotekama, što potvrđuje da su bili namijenjeni izvozu«.¹⁰⁵

U skupinu pergamentnih liturgijskih knjiga namijenjenih izvozu, a nastalih na narudžbu jednog vanjskoga eksternoga crkvenog lokaliteta, tj. biskupije, pripada najvjerojatnije i HR-Šibf (*Liber sequentiarum et sacramentarium*).

⁹⁸ Usp. kapitalno djelo za upoznavanje karakteristika kodikologije i paleografskih inačica skriptorija Tegernsee Christine Elisabeth EDER, »Die Schule des Klosters Tegernsee im frühen Mittelalter im Spiegel der Tegernseer Handschriften«, *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und Seiner Zweige*, Hrsg. von der Bayerischen Benediktinerakademie, Band 83, Heft 1–2., Ottebeuren, 1972., 1–155. Usp. isto, 52.

⁹⁹ Isto, 70.

¹⁰⁰ Isto, 82.

¹⁰¹ Vidi EDER, 1972., 106.

¹⁰² Isto, 54.

¹⁰³ Isto, 54 i 147.

¹⁰⁴ Isto, 55.

¹⁰⁵ Usporedi Hartmut HOFFMANN, 1986., 420–423.

Repertoar sekvenci HR-Šibf u komparaciji s: 1. glazbenim repertoarom bavarskih kodeksa i 2. kodeksima Akvilejskog patrijarhata

Sekvencijar HR-Šibf sadrži ukupno 37 notiranih sekvenci zabilježenih na folijama 1-14, a poredanih redosljedom liturgijskog kalendara. Početak je sekvencijara naznačen rubrikom *Incipiunt sequentiae*.¹⁰⁶

Tabela koju donosimo u nastavku predstavlja inventar sekvenci prema redosljedu njihova javljanja u kodeksu. Uz naslov sekvence i njezinu liturgijsku atribuciju naveden je i broj sekvence u ediciji »*Analecta hymnica*« (dalje u tekstu: AH)¹⁰⁷ te ime melodije na koju se određena sekvenca pjevala.¹⁰⁸ Formulacija rubrikâ slijedi ortografiju rukopisa.

TABELA 2. Inventar sekvencijara kodeksa HR-Šibf

Početak teksta sekvence	Rubrika	AH	Melodija	Folio
<i>Grates nunc omnes</i>	In Nativitate Domini In primo Galli cantu	AH 53, 10	<i>Nimis honorati sunt</i>	fol. 1
<i>Natus ante secula</i>	In die sancto Ad missam	AH 53, 15	<i>Dies sanctificatus maior</i>	fol. 1
<i>Hanc concordii</i>	In Nativitate Stephani protomartyri	AH 53, 215	<i>Concordia</i>	fol. 1v
<i>Johannes Jesu Christo</i>	In Nativitate Iohannes apostoli	AH 53, 168	<i>Romana</i>	fol. 1v
<i>Laus tibi Christe patris</i>	In nativitas sancti Martyri Innocentium	AH 53, 159	<i>Iustus ut palma</i>	fol. 2
<i>Eia recolamus</i>	In octava Domini	AH 53, 16	<i>Eia turma</i>	fol. 2
<i>Festa Christi omnis christianis</i>	In Epiphania domini	AH 53, 29	<i>Trinitas</i>	fol. 2v
<i>Concentu parili</i>	In Purificatione Sanctae Mariae	AH 53, 99	<i>Symphonia</i>	fol. 3
<i>Cantemus cuncti melodum</i>	In Septuagesima	AH 53, 34	<i>Puela turbata</i>	fol. 3v

¹⁰⁶ Ova je rubrika tipična za sekvencijare 11. stoljeća istočnofranačkoga područja. Ona upućuje na slijed tekstova i melodija sekvenci: »INCIPIT LIBER YMNORUM (NOTKERI BALBULI) and later INCIPIUNT SEQUENTIAE served as collective headings introducing sequence texts and their melodies.« Vidi: KRUCK-ENBERG, 1997., 112.

¹⁰⁷ Skraćenica za ediciju je AH. Vidi Clemens BLUME i Henry Marriott BANNISTER (ur.), »Liturgische Prosen erster Epoche aus den Sequenzschulen des Abendlandes insbesondere die dem Notkerus Balbulus zugeschriebenen nebst Skizze über den Ursprung der Sequenz. Aufgrund der Melodien aus den Quellen des 10.–16. Jahrhunderts«, *Analecta hymnica*, 53, Pars prior, 1911.

Usp. i AH sv. 54: Clemens BLUME i Henry Marriott BANNISTER (ur.), *Thesauri Hymnologici Prosarium. Liturgische Prosen des Übergangsstiles und der zweiten Epoche, insbesondere die dem Adam von Sanct Victor zugeschriebenen Handschriften und Frühdrucke. Pars alterius*, *Analecta hymnica*, 54, Volumen I, 1915.

¹⁰⁸ Dešifriranje melodije sekvenci iz šibenskoga misala načinjeno je po prvi put u ovom radu, uz pomoć komparacije s repertoarom Notkerova Liber ymnorum – kodeksom Sankt Gallen 381. Usp. Wulf ARLT i Susan RANKIN, *Stiftsbibliothek Sankt Gallen Codices 484 & 381*, Bd. III, Faksimile Codex Sangallensis 381, Winterthur, 1996. Usp. recentno Silvia WÄLLI, »Notkers Sequenz-Melodien des 9. Jahrhunderts: Aspekte der rekonstruktion und Rezeption am Beispiel von 'Natus ante saecula', *Schweizer Jahrbuch für Musikwissenschaft, Neue Folge*, 23, 2004., 35-110.

Početak teksta sekvence	Rubrika	AH	Melodija	Folio
<i>Laudes salvatori voce</i>	In die sancto Resurrectionis Domini nostri	AH 53, 36	<i>Frigdola</i>	fol. 4v
<i>Summa sollemnitas</i>	Unde supra	AH 37, 27	<i>Graeca</i>	fol. 5
<i>Pangamus creatoris</i>	In Resurrectione Domini	AH 53, 46	<i>Mater</i>	fol. 5v
<i>Agni paschalis</i>	In Resurrectione Domini	AH 53, 50	<i>Graeca</i>	fol. 6
<i>Grates salvatori/ac regi</i>	Feria IIII	AH 53, 92	<i>Duo tres</i>	fol. 6
<i>Laetamente canamus deo</i>		AH 53, 60	<i>Exultate deo</i>	fol. 6v
<i>Haec es sancta sollemnitas</i>	In Octava Paschae	AH 53, 56	<i>Virgo plorans</i>	fol. 6v
<i>Summi triumphum</i>	In Ascensione Domini	AH 53, 67	<i>Captiva</i>	fol. 6v
<i>Sancti spiritus assit</i>	In Adventum Spiritus Sancti	AH 53, 70	<i>Occidentana</i>	fol. 7
<i>Benedicta semper sancta</i>	De Sancta Trinitate	AH 53, 81		fol. 7v
<i>Sancti Baptistae</i>	In Nativitate Sancti Iohannes baptistae	AH 53, 163	<i>Iustus ut palma maior</i>	fol. 8
<i>Petre summe Christi</i>	In Nativitas apostolorum Petri et Pauli	AH 53, 210	<i>Concordia</i>	fol. 8v
<i>Laurenti David magni</i>	In Nativitas Sancti Laurentii	AH 53, 173	<i>Romana</i>	fol. 9
<i>Congaudent angelorum chori</i>	In Assumptione Sanctae Mariae	AH 53, 104	<i>Mater</i>	fol. 9
<i>Stirpe Maria regia</i>	In Nativitate Sanctae Mariae	AH 53, 95	<i>Adducentur</i>	fol. 9v
<i>Summi regis archangele, Michael</i>	In festivitate Sancti Michaelis	AH 53, 190	<i>Dies sanctificatus</i>	fol. 10
<i>Magnum te, Michaelem</i>	De Sancto Michaele	AH 53, 191	<i>Graeca</i>	fol. 10v
<i>Dilecte Deo, Galle, perreni</i>	In Nataliciis Sancti Galli	AH 53, 149	<i>Iustus ut palma</i>	fol. 10v
<i>Omnes Sancti Seraphin</i>	In festivitate omnium Sanctorum	AH 53, 112		fol. 11
<i>Sacerdotem Christi, Martinum</i>	In Nataliciis Sancti Martini episcopi	AH 53, 181	<i>Beatus vir qui timet</i>	fol. 11v
<i>Laude dignum</i>	In Nataliciis Sancti Othmari	AH 53, 203	<i>Metensis minor</i>	fol. 12
<i>A solis occasu</i>	In Nataliciis Sancti Columbani	AH 50, 206	<i>Beatus vir qui suffert</i>	fol. 12
<i>Deus in tua virtute</i>	In Nataliciis Sancti Andreae apostoli	AH 53, 122	<i>Nimis honorati sunt</i>	fol. 12v
<i>Laude condignissima dies</i>	In Nataliciis Sancti Nykolai episcopi	AH 54, 67	<i>Dies sanctificatus</i>	fol. 12v
<i>Armonia concinnans</i>	In Nataliciis Sancti Thomae apostoli		<i>Mater</i>	fol. 13
<i>Clare sanctorum</i>	In Nataliciis Apostolorum	AH 53, 228	<i>Aurea</i>	fol. 13v
<i>Agone triumphali</i>	In Nataliciis sanctorum martyrum	AH 53, 229	<i>Vox exultationis</i>	fol. 14
<i>Psallat ecclesia</i>	In Dedicatione ecclesiae	AH 53, 247	<i>Laetatus sum</i>	fol. 14

Repertoarna analiza sekvencijara

Analiza cjelokupnog repertoara sekvenci prvi je put bila predmet temeljitijeg glazbeno-medievističkoga istraživanja godine 1982. Rad Dujke Smoje¹⁰⁹ premijerno je osvijetlio neke aspekte komparativnoga smještanja šibenskoga sekvencijara u kontekst najvažnijih rukopisnih glazbenih kodeksa njemačkoga govornog područja i sanktgallenske škole. Rukopisni glazbeni kodeksi, koji su autorici poslužili u poredbene svrhe, podrijetlom se ograničuju na prostor srednjovjekovnoga njemačkoga govornog područja. To su tropari-sekvencijari samostana sv. Emmerama u Regensburgu, sekvencijar iz Andechs, Niederalteicha, Bamberga, St. Gallena i Einsiedelna te rajnskoga područja – kodeksa koji se čuvaju u Prümü i Mainzu.¹¹⁰ Na temelju komparativne tabele i osvrtu na raširenost pojedinih sekvenci, Dujka Smoje ističe: »Od ukupnog broja sekvenci, 26 su Notkerove, jedna Ekkehartova, jedna nepoznatog podrijetla, vjerojatno iz sanktgallenske škole, a ostale anonimnog podrijetla koje nalazimo u predaji južnonjemačkog područja, Bavorske i Austrije. Najbrojniji je repertoar sanktgallenskih sekvenci, što potvrđuju i sekvence njihovih zaštitnika sv. Gala, Otmara i Columbana.«¹¹¹ To je istraživanje rezultiralo spoznajom da je prostor nastanka sekvencijara HR-Šibf južnonjemačko područje dijeceza Bavorske, Austrije, poglavito Freisinga, Regensburga i Passaua.¹¹²

Radi što detaljnijeg razumijevanja slojeva i značajki sekvencijara šibenskoga misala, posebice zbog činjenice da dosad poduzeta analiza tek usmjeruje mogući kontekst nastanka sekvencijara bez pokazatelja koji upućuju na neki određeni europski lokalitet, potrebnim se čini *proširiti* komparativni kontekst europskih glazbenih izvora na ona područja koja su minucioznim medievističkim istraživanjima od godine 1982. do danas bili predmet detaljnih repertoarno-povijesnih analiza. Mislimo pritom poglavito na kontekst glazbenih izvora i sekvencijara srednjovjekovne patrijarhije Akvileja,¹¹³ nadbiskupije Regensburg,¹¹⁴ na kontekst slovenskih glazbenih izvora srednjega vijeka¹¹⁵ te kontekst sjevernotalijanskih izvora.

Iz prethodno predočene inventarne tabele šibenskoga sekvencijara razvidno je da od ukupno 37 sekvenci šibenskoga misala njih ukupno 25, a ne 26,¹¹⁶ pripada standardnom repertoaru jugoistočnoga njemačkog područja kojeg karakteriziramo kao bavarski repertoar.

---

¹⁰⁹ Usp. SMOJE, 1982., 289–305.

¹¹⁰ *Isto*, 297.

¹¹¹ *Isto*, 292–293.

¹¹² *Isto*, 291.

¹¹³ Vidi Raffaella CAMILOT-OSWALD, *Die liturgischen Musikhandschriften aus dem mittelalterlichen Patriarchat Aquileia*, Teilband I, MMA, Subsidia, Band II, Kassel, Bärenreiter, 1997.

¹¹⁴ O temi repertoara napjeva srednjovjekovnih glazbenih kodeksa nadbiskupije Regensburg vidi Raffaella CAMILOT-OSWALD, »Neue Fragmente liturgischer Musikhandschriften aus dem frühmittelalterlichen Regensburg«, u: *Cantus Planus, Papers read at the 7th Meeting (Sopron, Hungary, 1995)*, ur. Lászlo Dobszay, Budapest, 1998., 139–153; Raffaella CAMILOT-OSWALD, »Quellen liturgischer Musik aus dem mittelalterlichen Regensburg, Katalog der Handschriften und Handschriftenfragmente«, *Monumenta monodica medii aevi*, Subsidia, Band III, Kassel, Bärenreiter, 2000.

¹¹⁵ Janez HÖFLER, »Rekonstrukcija srednjeveškega sekvencijara v osrednji Sloveniji«, *Muzikološki zbornik, Musicological Annual*, III, Ljubljana, 1967., 5–16; Jurij SNOJ, *Medieval Music Codices, A Selection of Representative Samples from Slovene Libraries*, Ljubljana, 1997.

¹¹⁶ Vidi SMOJE, 1982., 292.

TABELA 3. Sekvence bavarskog područja

Incipit	AH	Folio
<i>Natus ante secula</i>	AH 53, 15	fol. 1
<i>Hanc concordi</i>	AH 53, 215	fol. 1v
<i>Johannes Jesu Christo</i>	AH 53, 168	fol. 1v
<i>Laus tibi Christe patris</i>	AH 53, 159	fol. 2
<i>Eia recolamus</i>	AH 53, 16	fol. 2
<i>Festa Christi omnis christianis</i>	AH 53, 29	fol. 2v
<i>Concentu parili</i>	AH 53, 99	fol. 3
<i>Laudes salvatori voce</i>	AH 53, 36	fol. 4v
<i>Pangamus creatoris</i>	AH 53, 46	fol. 5
<i>Agni paschalis</i>	AH 53, 50	fol. 6
<i>Summi triumphum</i>	AH 53, 67	fol. 6v
<i>Sancti spiritus assit</i>	AH 53, 70	fol. 7
<i>Benedicta semper sancta</i>	AH 53, 81	fol. 7v
<i>Sancti Baptistae</i>	AH 53, 163	fol. 8
<i>Petre summe Christi</i>	AH 53, 210	fol. 8v
<i>Laurenti David magni</i>	AH 53, 173	fol. 9
<i>Congaudent angelorum chori</i>	AH 53, 104	fol. 9
<i>Stirpe Maria regia</i>	AH 53, 95	fol. 9v
<i>Dilecte Deo, Galle, perreni</i>	AH 53, 149	fol. 10v
<i>Omnes Sancti Seraphin</i>	AH 53, 112	fol. 11
<i>Sacerdotem Christi, Martinum</i>	AH 53, 181	fol. 11v
<i>Deus in tua virtute</i>	AH 53, 122	fol. 12v
<i>Clare sanctorum</i>	AH 53, 228	fol. 13v
<i>Agone triumphali</i>	AH 53, 229	fol. 14
<i>Psallat ecclesia</i>	AH 53, 247	fol. 14

Ovaj repertoar, koji se temelji na repertoaru Notkerove zbirke *Liber ymnorum*, »upravo je u 11. stoljeću na prostorima njemačkoga govornog područja dosegno status repertoarnoga kanona...«¹¹⁷ U prvoj polovini 11. stoljeća predaja sekvenci u istočnofranačkom području bila je toliko stabilna i sadržaj sekvencijara toliko predvidljiv da repertoarnu tradiciju toga razdoblja možemo okarakterizirati kao »monolitnu«.¹¹⁸

Monolitnost predaje sekvencnog repertoara s dominacijom repertoara Notkerovih sekvenci potvrđuje i sadržaj najvažnijih njemačkih sekvencijara 11. stoljeća. U tu skupinu istočnofranačkih sekvencijara, nastalih prije godine 1100., ubrajamo sljedeće sekvencijare: Ba 4, nastao oko godine 1099. u Bambergu; Be 11, nastao 1024.–1027. u Mindenu; Col 443, nastao oko 1100. u Murbachu; Col 444, nastao oko 1100. u Murbachu; misale Ei 113 i 114, iz Einsiedelna; potom misal Gniezno 149, nastao oko 1070.–1131. u Niederalteichu, u samostanu sv. Mauritiusa; sekvencijar Ka 15 iz Kaufungena; Ka 25, nastao oko godine

¹¹⁷ Lori KRUCKENBERG, »Zur Rekonstruktion des Hirsauer Sequentiars«, *Revue Bénédictine*, 109, 1999., br. 1–2, 206.

¹¹⁸ KRUCKENBERG, 1997., 117–119.

1050. u Seeonu; Ko 301, nastalom oko 1050. u Kölnu; potom kodeks Metz 452, nastao u kasnom 11. stoljeću u katedrali u Metz; Mü 3008, nastao oko 1100. u Andechsu; kodekse samostana St. Emmeram u Regensburgu, nastale oko 1050.: Mü 14 083, Mü 14322 i Mü 14845; sekvencijar Mü 27 130, nastao oko 1100. u Ottobeuernu; Pa 10510, iz Echternacha; kodekse 11. stoljeća, nastale u samostanu St. Gallena: SG 376, 378, 380, 382; kodeks Wi 1043, napisan u kasnom 11. stoljeću za uporabu u Bambergu; Wi 1845, kodeks iz Seeona, iz godine 1050., te naposljetku kodeks Zü 132, nastao u mjestu Rheinau oko 1050.–1100.¹¹⁹ Karakteristika je tih njemačkih sekvencijara, uz predominaciju Notkerova sanktgallenskoga repertoara, i velika brojnost sekvenci, pa rukopisi nastali od 10. stoljeća do prve trećine 11. općenito imaju najopsežniji repertoar. Od godine 1050. naovamo, dakle od vremena kojemu datacijom pripada i naš kodeks, zbirke sekvenci postaju sve manje.¹²⁰

Skupini od prethodno spomenutih 26 istočnofranačkih sekvencijara 11. stoljeća, nastalih u razdoblju do 1100., čiji najveći dio pripada repertoaru Notkerove zbirke *Liber ymnorum*, Lori Kruckenberg pridodaje i »šibenski« sekvencijar kao primjer geografski najistočnije europske regije u kojoj je ta zbirka sekvenci bila recipirana.¹²¹ S obzirom na prethodno argumentirane spoznaje odnosa sekvencijara HR-Šibf i zbirke *Liber ymnorum*, možemo zaključiti da je po svojem sadržaju, ali i po relativno maloj zbirci sekvenci, ovaj rukopisni izvor tipičan primjer njemačkoga, točnije *bavarskoga repertoara sekvenci* druge polovine 11. stoljeća. Štoviše, »šibenski« je glazbeni kodeks jedan od 13 kodeksa nastalih oko godine 1050. i time jedan od najvažnijih do danas sačuvanih primjera zbirke sekvenci *Liber ymnorum* u 11. stoljeću!¹²²

*Raširenost »raritetnih« sekvenci Summa sollemnitas i Laude condignissima dies:
HR-Šibf i srodni europski kodeksi*

Osim 25 sekvenci, koje su standardni dio bavarskog repertoara, *dvije* sekvence šibenskoga kodeksa bile su raširene u vrlo malom broju do danas poznatih i sačuvanih srednjovjekovnih glazbenih izvora. Shematski prikaz koji slijedi pokazuje naziv i liturgijsku atribuciju dviju raritetno proširenih sekvenci: *Summa sollemnitas i Laude condignissima dies*.

<i>Summa sollemnitas</i>	Dominica Paschae	AH 37, 27	fol. 4
<i>Laude condignissima dies</i>	In Nataliciis Sancti Nykolai episcopi	AH 54, 67	fol. 12v

¹¹⁹ Vidi KRUCKENBERG, 1997., 118.

¹²⁰ »Ab etwa 1050 scheint ein Trend zur Verkleinerung der Sequenzensammlungen einzusetzen mit einer Reduktion des Bestandes auf ungefähr 40-50 Sequenzen.« Usp. KRUCKENBERG, 1998., stupac 1260. Vidi KRUCKENBERG, 1997., 117: »Of the sixty sequences found in the tenth- and eleventh century sources, nearly forty remained in the German repertory well into the sixteenth century.« Usp. Frank LABHARDT, *Das Sequentiar Cod. 546 der Stiftsbibliothek von St. Gallen und seine Quellen*, 2 vol., Bern, 1959.

¹²¹ Standardni je repertoar Notkerova *Liber ymnorum* bio sastavni dio njemačkih sekvencijara sve do 16. stoljeća, dok je sam *Liber* počevši od njemačkoga govornoga područja bio u srednjem vijeku prihvaćen u brojnim europskim eklezijastičkim lokalitetima: »Des weiteren fand dieses Repertoire seinen Weg über den deutschsprachigen Reich hinaus bis in italienische, skandinavische, böhmische, slawische und ungarische liturgische Traditionen hinein- und anfangs vereinzelt, später vermehrt in englische und nordfranzösische.« KRUCKENBERG, 1998., 1260. Najrecentiju analizu Notkerova *Liber ymnorum* vidi u: Johannes DUFT, »Notker Balbulus, Schöpfer der Sequenzen«, u: Odo LANG (ur.), *Der Codex 121 der Stiftsbibliothek Einsiedeln*, Kommentarband zur Faksimilausgabe, Weinheim, 1991., 190–206.

¹²² Usp. *isto*, 118.

Sekvenca *Summa sollemnitas* namijenjena je pjevanju na Uskrs. Osim u HR-Šibf zapisu nalazimo je još u dvama izvorima iz Andechsua: u gradualu-sakramentaru iz Andechsua (samostan sv. Nikole u Andechsua), Mü clm 3008, datiranom oko godine 1100., te misalu iz 14. stoljeća, također iz Andechsua, kodeks Mü clm 24 002, te kantatoriju Ox 341,¹²³ iz 12. stoljeća, nastalom u Innichenu (San Candido).¹²⁴

U ovom je posljednje navedenom kodeksu, baš poput našeg slučaja, sekvenca *Summa sollemnitas* atribuirana rubrikom *In die Paschae*.¹²⁵ Zanimljivo je da ta sekvenca nije za-bilježena niti u jednom rukopisnome glazbenom kodeksu srednjovjekovne patrijarhije Akvileje.¹²⁶

Druga sekvenca čiju prisutnost, osim u HR-Šibf, bilježimo u tek dva europska glazbena kodeksa jest sekvenca blagdana sv. Nikole – *Laude condignissima dies*. Osim u našem kodeksu¹²⁷ nalazimo je u jednom jedinom troparu-sekvencijaru iz St. Emmerama u Regensburgu – kodeksu Mü clm 14083, datiranom oko 1031.–1037., troparu-sekvencijaru iz Mainza, Lo 19768, datacijom iz 12. stoljeća,¹²⁸ te misalu iz razdoblja 1070.–1131., provenijencijom iz Niederalteicha – kodeksu Gn 149.

Regija podrijetla te sekvence jest Bavarska.¹²⁹ Njezina je melodija *Dies sanctificatus maior*, ista koju ima i božićna sekvenca Notkerove zbirke *Liber ymnorum – Natus ante saecula*.¹³⁰ Poput sekvence *Summa sollemnitas* i ta je sekvenca u vrijeme nastanka našega kodeksa bila poznata isključivo u repertoarima Bavarske. Istodobno je potpuno nepoznata akvilejskom i sjevernotalijanskom repertoaru sekvenci.¹³¹

Zanimljivo je da je u kontekstu vremena nastanka HR-Šibf sekvencijara ta sekvenca ujedno i najraniji primjer jednog takvog napjeva skladanog u čast sv. Nikole iz Mire. U to je vrijeme taj napjev bio zapravo svojevrsni glazbeni atribut Bavarske!

Sekvencijar HR-Šibf ima samo dvije božićne sekvence redosljedom *Grates nunc omnes i Natus ante secula*. U njemačkim je repertoarima uobičajeno predviđena i treća božićna se-

¹²³ O ovom kodeksu i sastavu njegova sekvencijara vidi Rudolf FLOTZINGER, *Choralhandschriften österreichischer Provenienz in der Bodleian Library/Oxford* (= Österreichische Akademie der Wissenschaften, Veröffentlichungen der Kommission für Musikforschung, Heft 26), Wien, 1991., 75.

¹²⁴ Innichen je u srednjem vijeku bio jedna od benediktinskih opatija koja je prije godine 1140., za vrijeme biskupa Otta od Freisinga, postala tzv. Kollegiatstift. Usp. Karl WOLFGRÜBER, »Besetzungsrecht für Propstei und Dekanat des Kollegiatkapitels in Innichen«, *Der Schlern* 43, Bolzen, 1969., 424. Ta je opatija bila jedna od opatija tzv. »Tassilo-Stiftung wie Kremsmunster und Freisinisches Eigenkloster...« Vidi FLOTZINGER, 1991., 78–79.

¹²⁵ Usp. AH 37.

¹²⁶ Vidi inventar akvilejskih sekvenci u: CAMILOT-OSWALD 1997., XCI-CV.

¹²⁷ Dujka Smoje je u svojoj komparativnoj tabeli sekvenci iz 1982. autorstvo te sekvence atribuirala Adamu de S. Victor, koji je bio »precentor of Notre Dame at least from 1107 and a prebend at Saint-Victor from 1133«. Riječ je očito o slučajnom previdu jer su svi kodeksi u kojima je ta sekvenca repertoarno već prisutna isključivo njemačke provenijencije, ili su svojim karakteristikama konteksta nastanka vezani uz njemačko govorno područje, poput HR-Šibf kodeksa. Nastali su puno prije vremena u kojem u pariškoj katedrali Notre Dame djeluje Adam de St. Victor. Usp. HILEY, 1993., 194.

¹²⁸ U ovom je kodeksu ova sekvenca notirana *in margine*, ali i interlinearno.

¹²⁹ Usp. AH 54, 99: »Ursprungsstätte dürfte Bayern sein.«

¹³⁰ Usp. *isto*.

¹³¹ Akvileja i Cividale za blagdan sv. Nikole propisuju sekvence *Congaudentes exultemus vocali* (Akvileja i Cividale) te sekvencu *Laude Christo debita* (samo u repertoaru Cividalea). Vidi CAMILOT-OSWALD 1997., XCIX.

kvenca *Eia recolamus*. Ta je sekvenca u našem primjeru predviđena za misu osmine Božića. Početak sekvencijara sekvencom *Grates nunc omnes* značajka je brojnih njemačkih sekvencijara i prosara.¹³² Upravo istim redosljedom počinju i sekvencijari samostana St. Emmerama u Regensburgu, regensburški dijecezanski kodeksi kao i sekvencijari iz Prüfeninga.¹³³ Istim napjevom, sekvencom *Grates nunc omnes*, počinju i sekvencijari iz Cividalea.¹³⁴

Konkordanca s Cividaleom se na ovome mjestu čini znakovitom posebice stoga što je za liturgiju Cividalea karakterističan monastički karakter i veći utjecaj repertoara s njemačkih prostora.¹³⁵

Tabela koja slijedi prikazuje konfrontaciju repertoara božićnoga ciklusa sekvenci našega kodeksa u kontekstu izabranih njemačkih sekvencijara 11. stoljeća.

TABELA 4. Božićni ciklus njemačkih sekvencijara iz 11. stoljeća

Šibenik HR-Šibf	Rubrika	SG 378	E 113	Wien 1845. Seeon prije Hirsau reforme	München 14 322 St. Emmeram	Wien 1043. Bamberg
<i>Grates nunc omnes</i>	In Nativitate Domini In primo galli cantu		+	+	+	
<i>Natus ante secula</i>	In die sancto Ad missam	+	+	+	+	+
<i>Hanc concordii</i>	In Nativitate Stephani protomartyri	+	+	+	+	+
<i>Johannes Jesu Christo</i>	In Nativitate Iohannes apostoli	+	+	+	+	+
<i>Laus tibi Christe patris...quem calitus</i>	In nativitas sancti Martyri Innocentium	+	+	+	+	+
<i>Eia recolamus</i>	In octava Domini	+	+	+	+	+
			<i>in octava</i>	<i>in Octava</i>	<i>in Galli cantu</i>	<i>in Octava</i>
<i>Festa Christi omnis christianis</i>	In Epiphania domini	+	+	+	+	+

Iz analize TABELA 4 proizlazi jedna znakovitost.

Naime, repertoar HR-Šibf na ključnome mjestu – uporabom božićne sekvence *Eia recolamus* u misi osmine Božića (In Octava Nativitas!), a ne u božićnoj misi, kako je to u njemačkome govornom području i u Akvileji bilo uobičajeno – pokazuje podudarnost s misalom iz 11. stoljeća iz Einsiedelna: Ei 113, gradualom iz Seona nastalog prije reforme iz Hirsaua,¹³⁶ te kodeksu iz Bamberga, Wi 1043.

¹³² Usp. AH 53, 16 i KRUCKENBERG, 1997., 89.

¹³³ Usp. CAMILOT-OSWALD, 2000., LXXVIII.

¹³⁴ Vidi CAMILOT-OSWALD, 1997., LXXIX.

¹³⁵ Isto, XCI.

¹³⁶ Sličan je slučaj sa sekvencom *Laudes Christo redempti* koju propisuju od strane Hirsaua reformirani samostani Prüfening, Ottebeuren, Melk. St. Peter Salzburg. Usp. KRUCKENBERG, 1999., 199.

Zanimljivo je da šibenski misal ne propisuje niti jednu sekvencu za blagdan svetoga Benedikta! Ta je činjenica važna u traganju za mjestom njegove uporabe, jer odsutnost sekvence sv. Benedikta upućuje na dijecezansku namjenu liturgijske uporabe kodeksa i bliskost kontekstu koji nije monastički.

TABELA 5, koja slijedi, prikazuje HR-Šibf sekvencijar u usporedbi s jugoistočno njemačkim sekvencijara.

HR-Šibf i Regensburg

Raširenost sekvence *Laude condignissima*, zabilježene osim u misalu iz Šibenika i u sekvencijaru samostana St. Emmeram u Regensburgu, čini nužnim usporedbu cjelokupnog inventara našeg kodeksa s repertoarom sekvencijara srednjovjekovnog Regensburga.¹³⁷

TABELA 5 prikazuje odnos repertoara HR-Šibf sekvencijara i regensburških glazbenih rukopisa, s razlikovanjem kodeksa koji pripadaju samostanu St. Emmeram, katedrali u Regensburgu, biskupiji Regensburg općenito te izvoru iz Prüfeninga za koji je karakteristična prisutnost repertoara reforme koju je donijela monastička reforma iz Hirsaua.¹³⁸

TABELA 5

Incipit HR-Šibf	Regensburg Katedrala	St. Emmeram Regensburg	Prüfening	Dijeceza Regensburg
<i>Grates nunc omnes</i>		+	+	+
<i>Natus ante secula</i>	+	+	+	+
<i>Hanc concordi</i>	+	+	+	+
<i>Johannes Jesu Christo</i>	+	+	+	+
<i>Laus tibi Christe patris</i>	+	+	+	+
<i>Eia recolamus</i>		+		
<i>Festa Christi omnis christianis</i>	+	+	+	+
<i>Concentu parili</i>	+	+	+	+
<i>Cantemus cuncti melodum</i>		+		+
<i>Laudes salvatori voce</i>	+	+	+	+
<i>Summa sollemnitas</i>				
<i>Pangamus creatoris</i>		+	+	+
<i>Agni paschalis</i>		+	+	+
<i>Grates salvatori/ac regi</i>		+	+	+
<i>Laeta mente canamus deo</i>		+		
<i>Haec es sancta sollemnitas</i>	+	+	+	+
<i>Summi triumphum</i>	+	+	+	+

¹³⁷ Vidi tabelu sekvenci srednjovjekovnoga Regensburga u CAMILOT-OSWALD, 2000., LXXVIII-LXXX.

¹³⁸ U kontekstu kodeksa srednjovjekovnoga Prüfeninga posebno je karakterističan repertoar graduala-procesionala iz godine 1115.–1125., oznake Mbs Clm 13125, koji pokazuje iznimno velike konkordance s tradicijom Hirsaua: »Die Orientierung Prüfening's an Hirsauischen Maßstäben kommt im Bestand dieser Handschrift besonders deutlich zum Vorschein.« CAMILOT-OSWALD, 2000., XLVII.

Incipit HR-Šibf	Regensburg Katedrala	St. Emmeram Regensburg	Prüfening	Dijeceza Regensburg
<i>Sancti spiritus assit</i>	+	+	+	+
<i>Benedicta semper sancta</i>	+	+	+	+
<i>Sancti Baptistae</i>	+	+	+	+
<i>Petre summe Christi</i>	+	+	+	+
<i>Laurenti David magni</i>	+	+	+	+
<i>Congaudent angelorum chori</i>	+	+	+	+
<i>Stirpe Maria regia</i>	+	+	+	+
<i>Summi regis archangele, Michael</i>	+	+	+	
<i>Magnum te, Michaelem</i>	+	+		+
<i>Dilecte Deo, Galle, perreni</i>	+	+		
<i>Omnes Sancti Seraphin</i>		+	+	+
<i>Sacerdotem Christi, Martinum</i>	+	+	+	+
<i>Laude dignum</i>	+	+		
<i>A solis occasu</i>	+	+		
<i>Deus in tua virtute</i>	+	+	+	+
<i>Laude condignissima dies</i>		+ samo u kodeksu clm 14 083		
<i>Armonia concinnans</i>				
<i>Clare sanctorum senatus</i>	+	+	+	+
<i>Agone triumphali militum</i>	+	+	+	+
<i>Psallat ecclesia</i>	+	+	+	+

Kodeks HR-Šibf je u grupi repertoara sekvenci iz Regensburga najbliži glazbenom repertoaru samostana St. Emmeram. Od 37 sekvenci čak 35, među njima i rijetko raširena sekvenca *Laude condignissima* za blagdan sv. Nikole, bile su u srednjem vijeku sastavni dio repertoara St. Emmerama. Katedralni i dijecezanski kodeksi Regensburga podudarni su u 27 sekvenci s kodeksom HR-Šibf.

TABELA 6. »HR-Šibf« u kontekstu repertoara sekvenci iz Einsiedeln, Freisinga i Ottoberna

Incipit HR-Šibf	Einsiedeln Misali E 113, 114	St. Paul in Lavanthal 14 /1	Eichstätt Ox 27	Mü 27 130 Ottoberna – Repertoar napjeva »Hirsau reforme«
Grates nunc omnes	+			+
Natus ante secula	+		+	+
Hanc concordi	+		+	+
Johannes Jesu Christo	+		+	+
Laus tibi Christe patris	+		+	+
Eia recolamus	+		+	+
Festa Christi omnis christianis	+	+	+	+
Concentu parili	+		+	+

Incipit HR-Šibf	Einsiedeln Misali E 113, 114	St. Paul in Lavanthal 14/1	Eichstätt Ox 27	Mü 27 130 Ottoheuern – Repertoar napjeva »Hirsau reforme«
Cantemus cuncti melodum			+	
Laudes salvatori voce	+		+	
Summa sollemnitas				
<i>Pangamus creatoris</i>	+		+	+
<i>Agni paschalis</i>	+		+	+
<i>Grates salvatori/ac regi</i>	+		+	+
Laetamente canamus deo				
Haec es sancta sollemnitas	+		+	
Summi triumphum	+		+	+
Sancti spiritus assit	+		+	+
Benedicta semper sancta	+			+
Sancti Baptistae	+		+	+
Petre summe Christi	+		+	+
Laurenti David magni	+		+	+
Congaudent angelorum chori	+		+	+
Stirpe Maria regia	+		+	+
Summi regis archangele, Michael	+		+	+
Magnum te, Michaelem			+	

Veze s Einsiedelnom

Iz vremena nastanka misala HR-Šibf, dakle prije 1100. godine, iz srednjovjekovnog su Einsiedelna poznata do danas samo tri sačuvana glazbena rukopisa – sekvencijar E 121¹³⁹ te misali Einsiedeln 113 i E 114.¹⁴⁰

Repertoar najstarijeg sekvencijara iz Einsiedelna – kodeksa Einsiedeln 121 u repertoaru Uskrsnoga tjedna u potpunosti je podudaran s Notkerovom zbirkom *Liber ymnorum* iz 10. stoljeća. Zanimljivo je, međutim, da upravo u repertoaru sekvenci Uskrsnoga tjedna i misali iz 11. stoljeća, Einsiedeln 113 i Einsiedeln 114, propisuju iste sekvence kao i HR-Šibf. Znakovitu podudarnost od ukupno 30 sekvenci naš izvor pokazuje sa sekvencijarom iz Freisinga-Eichstätt, kodeks Oxford 27.

»HR-Šibf« sekvencijar u kontekstu sekvencijara Akvileje

Od ukupno 37 sekvenci našeg misala, njih 27 standardni je repertoar akvilejskih kodeksa. Ukupno 27 sekvenci bilo je poznato u rukopisnim izvorima Akvileje, a tek 25 od 37 notiranih sekvenci podudarno je s repertoarom Cividalea. Taj odnos pokazuje sljedeća TABELA 7.

¹³⁹ Komparativnu analizu sekvencijara kodeksa E 121 vidi u: HAUG, 1991., 207–256.

¹⁴⁰ Repertoarno povijesnu analizu liturgijskog glazbenog sadržaja misala iz Einsiedelna E 113 i E 114 iz 11. i 12. stoljeća vidi u HANGARTNER 1995.

TABELA 7. Sekvencijar u kontekstu sekvencijara Akvileje i Cividalea

Incipit sekvencija iz HR-Šibf	Akvileje	Cividale	Područje Akvilejskog patrijarhata
<i>Grates nunc omnes</i>		+	
<i>Natus ante secula</i>	+	+	
<i>Hanc concordii</i>	+	+	
<i>Johannes Jesu Christo</i>	+	+	+
<i>Laus tibi Christe patris</i>	+	+	
<i>Eia recolamus</i>	+		
<i>Festa Christi omnis christianis</i>	+	+	+
<i>Concentu parili</i>	+	+	+
<i>Cantemus cuncti melodum</i>			
<i>Laudes salvatori voce</i>	+		
<i>Summa sollemnitas</i>			
<i>Pangamus creatoris</i>	+		
<i>Agni paschalis</i>	+	+	
<i>Grates salvatori/ac regi</i>			
<i>Laeta mente canamus deo</i>			
<i>Haec es sancta sollemnitas</i>	+		
<i>Summi triumphum</i>	+	+	+
<i>Sancti spiritus assit</i>	+	+	+
<i>Benedicta semper sancta</i>	+	+	+
<i>Sancti Baptistae</i>	+	+	
<i>Petre summe Christi</i>	+	+	
<i>Laurenti David magni</i>	+	+	
<i>Congaudent angelorum chori</i>	+	+	+
<i>Stirpe Maria regia</i>	+	+	
<i>Summi regis archangele, Michael</i>	+	+	
<i>Magnum te, Michaelem</i>			
<i>Dilecte Deo, Galle, perreni</i>	+	+	
<i>Omnes Sancti Seraphin</i>	+	+	
<i>Sacerdotem Christi, Martinum</i>	+	+	
<i>Laude dignum</i>		+	
<i>A solis occasu</i>			
<i>Deus in tua virtute</i>	+	+	
<i>Laude condignissima dies</i>			
<i>Armonia concinnans</i>			
<i>Clare sanctorum senatus</i>	+	+	
<i>Agone triumphali militum</i>	+	+	
<i>Psallat ecclesia</i>	+	+	

Jedinstvena sekvenca »Armonia concinnans« za blagdan sv. Tome apostola

Od ukupno 37 notiranih sekvenci kodeksa, jedna sekvenca u repertoaru HR-Šibf ima posebno mjesto. Riječ je o sekvenci koja je skladana na melodiju MATER, a počinje stihom

Armonia concinnans. Namijenjena je pjevanju na blagdan sv. Tome apostola. Da je riječ o posebnoj sekvenci dokazuje i način njezine gradnje: naime, skladana je uporabom načela abecedarija, što je u srednjemu vijeku bio znak posebnosti njezine namjene. Nadalje, sam je tekstovni predložak preuzet iz Pasije sv. Tome apostola.¹⁴¹ Svaka nova strofa, prema shemi abecedarija, počinje sljedećim slovom latinske abecede. Primjerice: *Armonia, Bellica, Corona, Dominus, Eiusque, Fixurasque...* i tako redom u svih 9 strofa, koliko ih ovaj tekstovni predložak sadrži.

Strukturu ranih sekvenci filolozi nazivaju pojmom »umjetnička proza«, jer nemaju klasičnu rimu, ali zato kao glavno obilježje strukture teksta nailazimo na *a*-asonancu na kraju versa.¹⁴² U istočnofranačkom području, kojemu pripada i ova sekvenca, *a*-asonancu nailazimo, primjerice, u sekvenci *Pangamus creatori*, u kojoj svaki stih završava slogom kojemu na kraju stoji vokal *a*.

Sekvenca *Armonia concinnans* iz kodeksa HR-Šibf predstavlja jedinstvenu sekvencu, tj. »unicum« ovoga glazbenog rukopisa, budući da je ne nalazimo niti u jednom drugom do danas poznatom srednjovjekovnom sekvencijaru.

S obzirom na cjelokupnu istaknutost imena sv. Tome¹⁴³ kao vodećega svetačkog imena u cijelom kodeksu, ona predstavlja zapravo sekvencu u čast patrona crkve¹⁴⁴ za koju je kodeks napisan, skladanu u skriptoriju Tegernsee u kojem je rukopis naručen.

Zaključak

Repertoarni profil sekvencijara kodeksa HR-Šibf izrazito je regensburški, točnije regionalno bavarski. Dvije raritetno raširene sekvence, *Laude condignissima* i *Summa sollemnitatis*, isključuju, u prethodnim istraživanjima navedenu, hipotezu da je kodeks mogao nastati na području sjeverne Italije ili na lombardijskom prostoru.

Sinoptički tip notacije sekvencijara, tj. njegov notacijski »Schriftbild«, prisutnost regensburškog tropusa u kirijalu, te činjenica o iznimnoj podudarnosti repertoara sekvenci s kodeksima iz samostana St Emmeram (München clm 14 083) iz Regensburga, dopuštaju nam argumentiranu pretpostavku da je kao model u sastavljanju sekvencijara prepisivaču ovog rukopisa poslužio zasigurno model sekvencijara iz Regensburga.

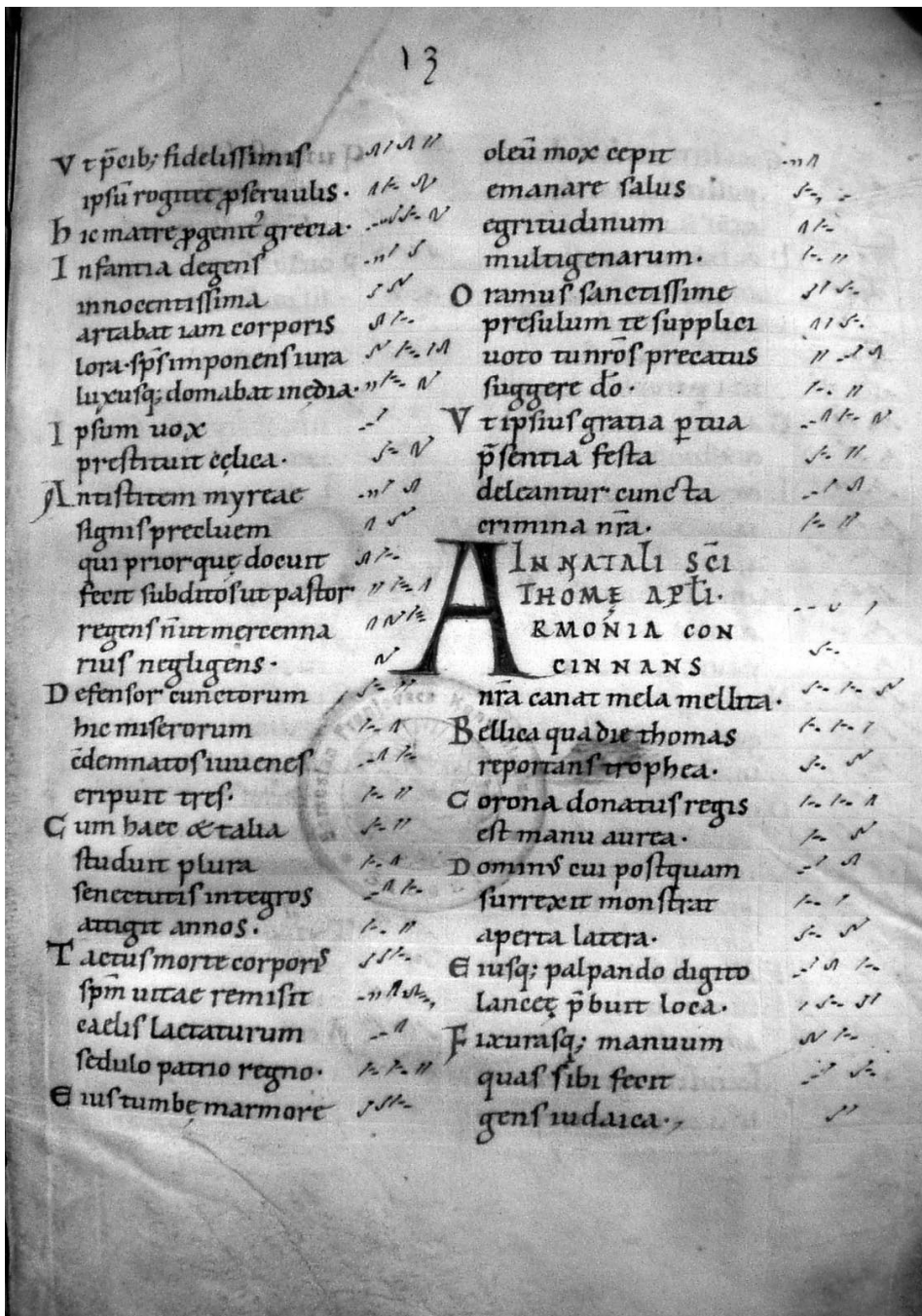
Prisutnost njemačkog repertoara sekvenci na hrvatskim prostorima u drugoj polovini 11. stoljeća podudara se s vremenom u kojem započinje snažnija germanizacija Akvileje, vidljiva i u repertoaru srednjovjekovnih kodeksa tog patrijarhata. Taj je fenomen u svojem

¹⁴¹ Usp. *Dictionnaire Historique des Saints*, 1964., ur. COULSON, John (francusko izdanje priredio i kompletirao Bernard NOEL, str. 355-356.

¹⁴² KRUCKENBERG, 1998., *Sequenz*, MGG³, 1268.

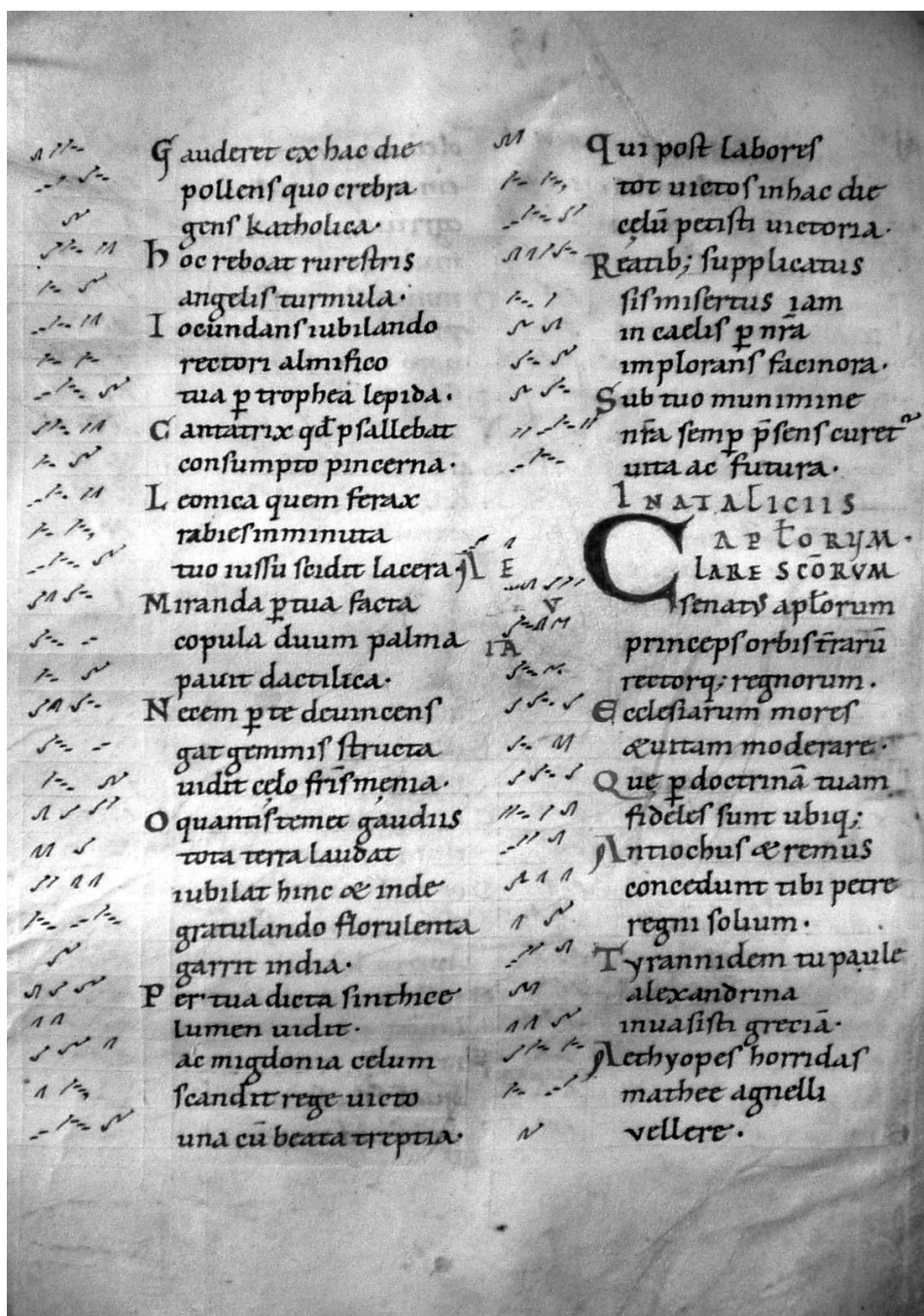
¹⁴³ O sv. Tomi vidi *Dictionnaire Historique Des Saints*, 1964., ur. John COULSON, francusko izdanje priredio i kompletirao Bernard Noel, Pariz, 355-356.

¹⁴⁴ Uputu za važnost raritetnih, poglavito unikatnih sekvenci i njihove atribucije svecu patronu, zahvaljujem njemačkom liturgičaru i filologu prof. dr. Felixu Heinzeru, Sveučilište »Albert-Ludwig«, Freiburg, koji je sa mnom nesebično podijelio rezultate svojih spoznaja o ovoj temi tijekom studijskih susreta u Erlangenu i na simpoziju u Veneciji 2002. godine.

Armonia concinnans, unikatna sekvenca u čast sv. Tome, početak

Armonia concinnans, unikatna sekvenca u čast sv. Tome, kraj

minucioznom istraživanju svih do danas sačuvanih akvilejskih glazbenih kodeksa Raffaella Camilot-Oswald označila kao »utjecaj sa sjevera«.¹⁴⁵

Taj utjecaj u potpunosti podupiru sljedeće povijesne činjenice.

Naime, prvi u nizu akvilejskih patrijarha njemačke provenijencije bio je patrijarh Poppo (Wolfgang von Treffen, 1019.–1042.) koji »je rekonstruirao baziliku u njemačkom stilu«.¹⁴⁶ U drugoj polovini 11. stoljeća akvilejski su patrijarsi bili: Sigardo di Tengling (1068.–1077.), Enrico di Scheyern (1077.–1084.), Swatobor (1084.–1086.), te na prijelazu stoljeća Voldorlico di Eppenstein (1086.–1121.).¹⁴⁷

U izravnoj je vezi s tom činjenicom i utjecaj sjevernih, tj. bavarskih biskupija na Istru, koja je u crkvenom smislu pod jurisdikcijom Akvilejskog patrijarhata.¹⁴⁸ Taj je utjecaj, kako je već istaknuto, vidljiv u slojevima sanktorala kodeksa HR-Šibf.¹⁴⁹

Giulio Cattin, u pokušaju objašnjenja velikog broja napjeva njemačke provenijencije koje nalazimo u tom razdoblju ne samo u akvilejskim kodeksima nego i u drugim sjevernotalijanskim izvorima, pa i istarskim, a u kontekstu utjecaja njemačkih repertoara na akvilejski prostor, sugerira novi metodološki pristup proučavanju talijanskog repertoara napjeva u razdoblju od 11. do 13. stoljeća. On smatra da bi trebalo zanemariti »traganje za karakteristikama i specifičnostima u akvilejskom repertoaru (*fantomatica liturgia aquileiese*) te tragati za utjecajima njemačke liturgijske tradicije na liturgiju Akvilejskog patrijarhata«.¹⁵⁰

U tom povijesnom okviru sekvencijar, koji je predmet ovog priloga, predstavlja zapravo povijesni relikv odraza crkvenih povijesnih prilika na glazbeno-liturgijski repertoar sekvenci istarske regije pod jurisdikcijom Akvilejskog patrijarhata. Njegov dominantno bavarski profil, odsutnost sekvence u čast sv. Benedikta te unikatna sekvenca sv. Tomi apostolu u čast, koja je skladana na melodiju »Mater«, sugerirajući tako latentno suzaštitnika pulske biskupije (Blaženu Djevicu Mariju), dokazuje i potvrđuje rezultate istraživanja ostalih dijelova ovog misala: naime dvojnost njegova sadržaja – kontekst nastanka i kontekst njegove primjene.

¹⁴⁵ CAMILOT-OSWALD, 1997., XXVIII.

¹⁴⁶ Sergio TAVANO, *Aquileia e Grado, Storia-Arte-Cultura*, Eidizioni Lint, Trieste, 1986., 51.

¹⁴⁷ Vidi Sergio TAVANO, »Aquileia christiana«, *Antichità Altoadriatiche*, Bd. III, Udine, 1972., 43.

¹⁴⁸ Povijesne crkvene prilike hrvatskih zemalja u srednjem vijeku vidi u: Franjo ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata, Srednji vijek*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.; Franjo ŠANJEK, »Crkva i kršćanstvo«, u: Ivan SUPIČIĆ (ur.), *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost*, HAZU, sv. I., srednji vijek (VII-XII. stoljeće), Zagreb, 1997., AGM, 217–222. Usporedi također: Franjo ŠANJEK, »Les aspects historiques du christianisme dalmate au Moyen âge«, *Srednjovjekovne glazbene kulture Jadrana, Mediaeval Music Cultures of the Adriatic Region*, ur. Stanislav Tuksar, Proceedings of the International Musicological Symposium held in Split, May 21-24, 1997., HMD, Zagreb, 2000., 11–22.

¹⁴⁹ Analizu sanktorala kodeksa HR-Šibf u usporedbi sa srodnim europskim sakramentarima vidi u mojem najnovijem radu: Hana BREKO KUSTURA, »Najstariji sakramentar srednjovjekovne Istre iz 1050. godine u kontekstu europskih liturgijskih kodeksa«, predanom u tisak za *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* (2008.).

¹⁵⁰ Usp. Giulio CATTIN, »La tradizione liturgica aquileiese e le polifonie primitive di Cividale«, u: *Le polifonie primitive in Friuli e in Europa*. Atti del congresso internazionale Cividale del Friuli, 22-24 Agosto, 1980, ur. Cesare Corsi i Pietro Petrobelli, Rim, 1989., *Miscellanea musicologica* 4, 120–121. O utjecaju njemačkih liturgijskoglazbenih repertoara na liturgiju Akvileje vidi najnoviju studiju: Alba SCOTTI, *Transalpine Hintergründe der liturgischen Musikpraxis im mittelalterlichen Patriarchat Aquileia: Untersuchungen zu den Responsoriumstropfen*, Studien und Materialien zur Musikwissenschaft, Band 41, Georg Olms Verlag, Hildesheim, 2006.

Rukopisni glazbeni kodeks HR-Šibf dijecezanski je rukopis, a njegov *Sekvencijar* predstavlja ne samo najstarije svjedočanstvo Notkerove zbirke »Liber ymnorum« na hrvatskim prostorima (oko godine 1050.) nego, štoviše, u širem povijesnom kontekstu, ujedno i najstariji do danas poznati sekvencijar cjelokupnog Akvilejskog patrijarhata.

DODATAK

*Popis svih srednjovjekovnih glazbenoliturgijskih kodeksa korištenih u komparacijama:*¹⁵¹

Objašnjenje kratica:	Lec – Lekcionar
Ant – Antifonarij	Sac – Sakramentar
Can – Kantatorij	Tr – Tropar
Frg – Fragment	Ky – Kyriale
Gr – Gradual	Mi – misal

SIGLA	BIBLIOTEKA	TIP RUKOPISA	PROVENIJENCIJA	DATACIJA, stoljeće
Aug 1510	Augsburg	Tiskani misal Augsburga	Augsburg	1510. god.
Ba 11	Bamberg Staatsbibliothek Msc. lit. 11 (olim Ed. III. 6)	Gr-Sac-Tr-Ky	Bamberg	XII.
Ba 12	Bamberg Staatsbibliothek Msc. lit. 12 (olim Ed. III. 13)	Gr ^{frg} -Ky-Sq	Bamberg	XIII.
Ba 4	Bamberg Staatsbibliothek Msc. lit. 4	Gr-Ky-Tr-Sq	Bamberg	XI./XII.
Ba 6	Bamberg Staatsbibliothek Msc. lit. 6	Gr-Sq	St. Emmeram Regensburg	1000.
Ba 7	Bamberg Staatsbibliothek Msc. lit. 7	Gr-Sq-Tr	Seeon	XI.
Ba R. B. Msc 169	Bamberg Staatsbibliothek Msc. 169	Gr	Bamberg	XIV.

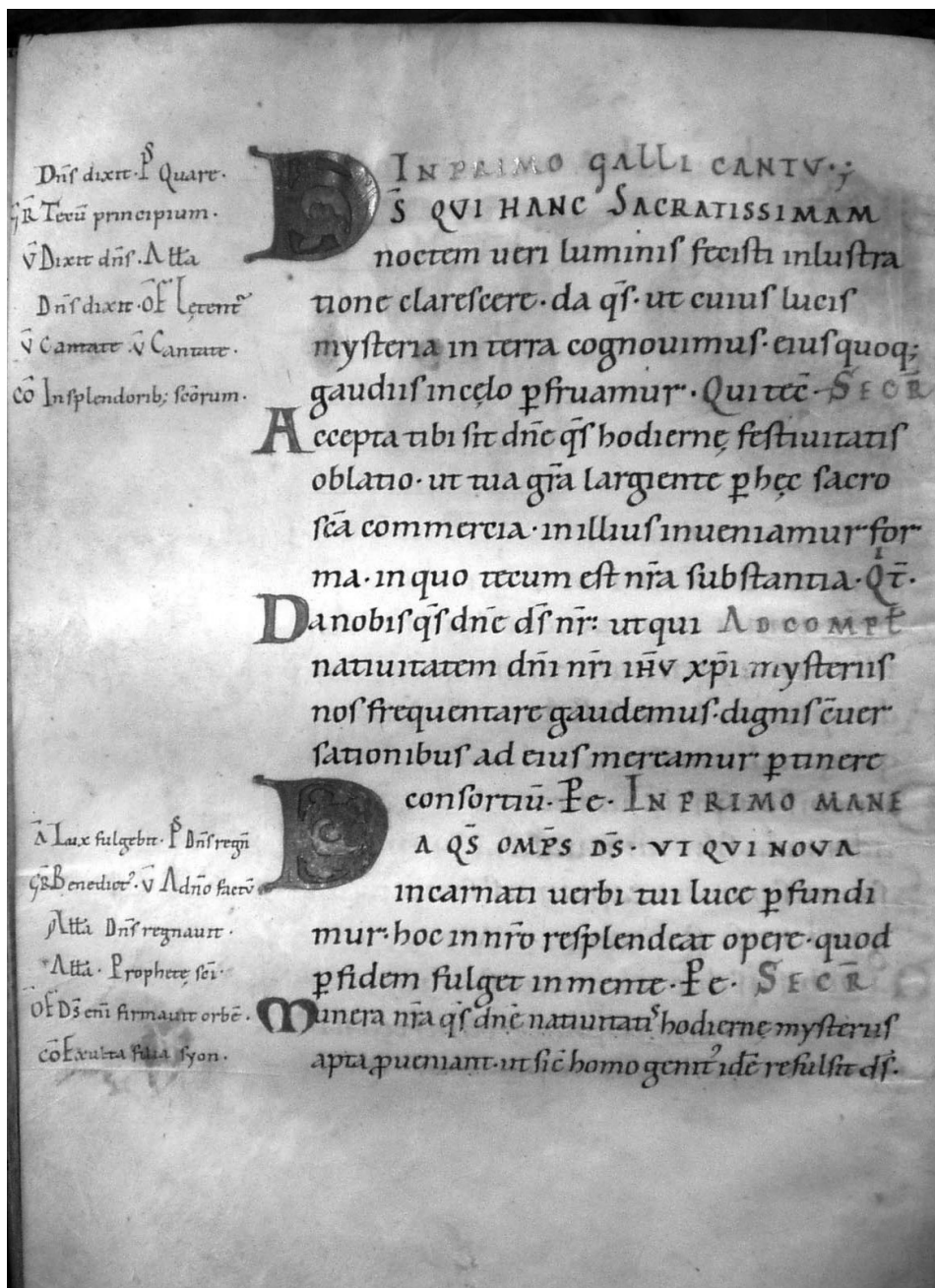
¹⁵¹ Uvid u niz njemačkih, talijanskih (poglavito akvilejskih) i drugih europskih izvora, pohranjenih na mikrofilmovima, ostvaren je za vrijeme studijskih boravaka u arhivu »Bruno Stäblein« Instituta za muzikologiju Sveučilišta u Erlangenu. Predstojniku Instituta za muzikologiju Sveučilišta Erlangen-Nürnberg, prof. dr. Andreasu Haugu, kao i današnjem voditelju Arhiva, prof. dr. Michaelu Klaperu, najtoplije zahvaljujem što su mi omogućili nesmetan istraživački rad u tom arhivu i korištenje svih potrebnih izvora.

SIGLA	BIBLIOTEKA	TIP RUKOPISA	PROVENIJENCIJA	DATACIJA, stoljeće
Civ 56	Cividale Museo Archeologico Nazionale	Gr	Cividale	XIV. i XV.
Civ 58	Cividale Museo Archeologico Nazionale	Gr	Cividale	XIV. i XV.
Civ 79	Cividale Museo Archeologico Nazionale	Gr	Cividale	XIV./XV.
E 113	Einsiedeln Stiftsbibliothek, Cod. 113 (olim 466)	Mi	Einsiedeln	1050.–1100.
E 114	Einsiedeln Stiftsbibliothek, Cod. 114 (olim 523)	Mi	Einsiedeln	1050.–1100.
E 366	Einsiedeln Stiftsbibliothek, Cod. 366	Gr-Seq	Einsiedeln	XII./XIII.
E 121	Einsiedeln Stiftsbibliothek, Cod. 121	Seq	Einsiedeln	oko 985.
Gn 149	Gniezno Bibliotheca capitulna Codex 149	Mi	Niederalteich	1070.–1131.
Go F	Gorizia Biblioteca del Seminario Teologico Centrale	Gr	Akvileja	XIV.
Go G	Gorizia Biblioteca del Seminario Teologico Centrale	Gr	Akvileja	XIV.
Go H	Gorizia Biblioteca del Seminario Teologico Centrale	Gr	Akvileja	XIV.
Go I	Gorizia Biblioteca del Seminario Teologico Centrale I	Tr-Sq	Akvileja	XIV.
Kam b. sign.	Kamnik Franciškanski samostan bez sign.	Gr-Sq ^{fig}	Slovenija?	XIII.
Kar 77	Karlsruhe Landesbibliothek St. Blasien	Mi	St. Blasien	XV.
Klo 588	Klosterneuburg Stiftsbibliothek Codex 588	Gr-Tr-Ky-Sq	Klosterneuburg	XIII./XIV.
Kre 28	Kremsmünster Stiftsbibliothek Codex 28	Gr-Sac-Lec	Kremsmünster	XIII.
Kre 309	Kremsmünster Stiftsbibliothek Codex 309	Tr-Ky-Sq	Kremsmünster	XII.
Kre 378	Kremsmünster Stiftsbibliothek Codex 378	Mi	Kremsmünster	XIV.
Lo 19768	London British Museum Hs. add. 19768	Tr-Sq	Mainz St. Alban/ Tegernsee	936.–962.
LjšAL 19	Ljubljana Nadškofijski arhiv Ljubljana Codex 19	Mi	Kranj	1412.

SIGLA	BIBLIOTEKA	TIP RUKOPISA	PROVENIJENCIJA	DATACIJA, stoljeće
LjZAL mapa 2	Ljubljana Zgodovinski arhiv Ljubljana, Sadnikarjeva zapuščina	Gr ^{fig}	Nepoznata provenijencija	XII./XIII.
Mel 109	Melk Stiftsbibliothek 109 (<i>olim</i> 1056)	Gr-Sq-Ky	Regensburg St. Emmeram U 15. stoljeću adaptiran za liturgiju u Melku	1310.
Mü 14083	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 14083	Can-Tr	Regensburg St. Emmeram	1031.–1037.
Mü 14322	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 14322	Can-Tr	Regensburg St. Emmeram	1040.
Mü 14845	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 14845	Sq-Ky-Tr	Regensburg St. Emmeram	1120.–1125.
Mü 4101	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 4101	Gr	Augsburg	1497.
Mü 6418	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 6418	Gr	Freising	XV.
Mü 6428	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 6428	Mi	Augsburg	XI.
Mü 27130	München Bayerische Staatsbibliothek Clm 27130	Mi	Ottobeuren	1100.
MüU 156	München Universitätsbibliothek Codex 156	Gr	Moosburg	XIV.
MüU 3919	München Universitätsbibliothek Codex 3919	Gr	Augsburg	XIII.
Na b. sign.	Nazarje Knjižnica Frančiškanskega samostana bez sign.	Gr ^{fig}	Prüfening	XI./XII.
Ox 340	Oxford Bodleian Library Canonici lit. 340	Gr-Ky-Sq	Admont za Moggio	XIII.
Ox 341	Oxford Bodleian Library Canonici lit. 341	Gr-Ky-Sq-Tr	Innichen (= San Candido)	XII.
Ox 27	Oxford Bodleian Library Selden Supra 27	Tr-Sq	Freising/ Eichstätt	XI.
RoA 948	Roma Biblioteca Angelica Codex 948	Gr-Tr-Sq	Regensburg Sankt Emmeram	XII.
RoV 76	Roma Biblioteca Apostolica Vaticana, Rossi 76	Gr	Akvileja	XIII.

SIGLA	BIBLIOTEKA	TIP RUKOPISA	PROVENIJENCIJA	DATACIJA, stoljeće
Sal M II 6	Salzburg Universitätsbibliothek Codex M II 6	Liber ordinarius	Salzburg/ katedrala	nakon 1164.
Sal 11	Salzburg Universitätsbibliothek Codex M III 11	Mi	Salzburg	XV.
Sal 12	Salzburg Universitätsbibliothek Codex M III 12	Mi	Salzburg	XV.
Sal 14	Salzburg Bibliothek der Erzabtei Sankt Peter Ms. a VII 20	Gr	Salzburg?	XIV./XV.
Sal 20	Salzburg Bibliothek der Erzabtei Sankt Peter Ms. a VII 20	Gr-Sq-Tr	Salzburg St. Peter	XII.
SCan 7	San Candido (= Innichen) Bibliothek des Collegiatstiftes Ms. VII a 7	Gr-Ky-Sq-Tr	Innichen San Candido	XIII.
SG 381	St. Gallen Stiftsbibliothek Hs. 381	Seq-Tr	St. Gallen	950.
SG 484	St. Gallen Stiftsbibliothek Hs. 484	Seq-Tr	St. Gallen	930.
SG 564	St. Gallen Stiftsbibliothek Hs. 546	Ky-Sq	St. Gallen	XV./XVI.
SG 378	St. Gallen Stiftsbibliothek Hs. 378	Gr-Tr-Sq	St. Gallen	1034.–1070.
SP 14/1	St. Paul in Lavantthal Archiv des Benediktinerstiftes Cod. 14/1	Mi	Einsiedeln	XI./XII.
SPöl 2	Sankt Pölten Diözesanarchiv Hs. 2	Mi	Sankt Pölten	XIV.
Stu 36	Stuttgart Württembergische Landesbibliothek Codex 36	Gr-Ky-Sq	Zwiefalten	XII.
Stu 160	Stuttgart Württembergische Landesbibliothek Cod. brev. 160	Sq-Tr-Ky	Weingarten	XII.
Ud 2	Udine Biblioteca Arcivescovile	Gr	Akvileja	XIII.
Ud 93	Udine Biblioteca Arcivescovile	Gr	Akvileja	XV.
Ver 1480		Tiskani <i>Missale ad usum Dominorum Ultramontanorum</i>	Verona	1480.
Ven 124	Venezia Biblioteca Marciana Cod. lat. III. 124		Salzburg	kraj XI.

SIGLA	BIBLIOTEKA	TIP RUKOPISA	PROVENIJENCIJA	DATACIJA, stoljeće
Ven V. 154	Venezia Museo Civico Correr ms. Classe V. n. 154	Br	Split	1291.
Vnm L.III.125	Venezia Biblioteca Nazionale Marciana	Mi-Gr	Akvileja	XIV./XV.
Wi 14208	Wien Österreichische Nationalbibliothek Codex 14208	Gr-Sac	Salzburg?	XIII./XIV.
Wi 1778	Wien Österreichische Nationalbibliothek Codex 1778	Mi	Salzburg	XV.
Wi 1821	Wien Österreichische Nationalbibliothek Codex 1090	Gr-Tr-Ky-Sq	Sankt Pölten	XII.
Wi 1909	Wien Österreichische Nationalbibliothek Codex 1909	Gr-Ky-Sac-Sq	Admont	XII./XIII.
Wi 2700	Wien Österreichische Nationalbibliothek Series nova 2700 (<i>olim</i> Salzburg, St. Peter, a XII 7)	Gr-Ky-Sq- Ant	Salzburg Sankt Peter	XII.
Wi 1845	Wien Österreichische Nationalbibliothek Codex 1845	Sq	Seeon prije reforme Hirsau	XI.
Wi 1043	Wien Österreichische Nationalbibliothek Codex 1043	Sq	Bamberg	XI.
Wö 1008	Wofenbüttel Herzog-August-Bibliothek Codex 1008	Gr	Minden	XI.
Wö 528	Wolfenbüttel Herzog-August-Bibliothek Codex 528	Gr-Ky-Sq	Minden katedrala	XV.
Zü 14	Zürich Zentralbibliothek Codex Rheinau 14	Gr	Rheinau	XIII.
Zü 55	Zürich Zentralbibliothek Codex Rheinau 55	Gr	Rheinau	XV.
Zü 80	Zürich Zentralbibliothek Rh. 80	Liber ordinarius	Rheinau Hirsau Liber ordinarius	cca 1100.– 1125.
Zü 74b	Zürich Zentralbibliothek Rh. 74b		Rheinau	oko 1100.
Zü 59	Zürich Zentralbibliothek Rheinau 59	Liber ordinarius	Rheinau	XII./XIII.

Primjer graduala inkorporiranog u sakramentar kodeksa HR-Šibf

Summary

NOTKER'S »LIBER YMNORUM« FROM CROATIA: SEQUENTIARY OF THE OLDEST MISSAL OF PULA (HR-ŠIBF) 11th CENTURY. PALEOGRAPHICAL ANALYSIS AND REPERTORIAL INVESTIGATION

The oldest Sequentiary using the German adiaستمatic notation stored today in Croatia (Monastery of the Franciscans the Conventuals OFMCONv. in Šibenik) dates from the year 1050. It represents one of the most important witnesses of the Notker's sequence collection called »Liber ymnorum« in this part of the Europe. This Sequentiary is a part of the Missale. In the RISM data base it has been known as manuscript HR-Šibf.

The most recent investigation of all four parts of this liturgical and musical book has demonstrated that this codex is actually a »comissioned liturgical chant book« copied in the Bavarian monastery Tegernsee for the liturgical usage in medieval bishopric of Pula. This article presents the codicological, paleographical, musical and repertoarial analysis of the oldest German sequentiary from Croatia in comparison with similar European sources from the German, Slovene, and Italian regions. A special attention is given to a comparison with the medieval Aquileian chant sources.

For the first time author compares manuscript HR-Šibf with the oldest Calendary from medieval Pula. The result is a detection of the so called »Leitheiliger« (a leading saint) of this codex: a St Thomas Apostle, that has been a patron of the medieval bishopric of Pula, Istria.

HR-Šibf Sequentiary is unique in the context of other up to date known European sequence collections. It contains a sequence »Armonia concinnans« for the feast of St Thomas Apostle, composed of the »Mater« melody.

Beside the particular analysis of the HR-Šibf Sequentiary author shows an importance of the investigations of Sequentiaries in general, in order to detect the provenance of the certain medieval chant book.

Furthermore, she shows the important differences between Eastern and Western Frankish sequence sources. This contribution presents also a broader context of the all up to date known researches of the Šibenik sequence repertory, and shows the arguments for considering this manuscript as being one of the most important examples of the Notker's collection Liber ymnorum in the 11th century.

To conclude: the sequence repertory of the Missale HR-Šibf with the unique sequence Armonia concinnans for the feast of St Thomas Apostle, and two rare sequences Summa sollemnitas and Laude condignissima disseminated mostly in the Bavarian sources, testifies clearly two different contexts of this chant manuscript.

The first one, is the context of origin. This context is to be shown in the predominantly Bavarian repertoire of the sequences.

The second one is a context of usage. This context hints toward the medieval region of Istria and its bishopric of Pula that was during 11th century under church jurisdiction of the Patriarchy of Aquileia.

Thus a manuscript HR-Šibf is not only the oldest sequence collection from medieval diocese of Pula, but interestingly, in the broader Aquileian context, one of the oldest Aquileian Sequentiaries too.

KEY WORDS: *Notker's »Liber ymnorum«, sequences from missal HR-Šibf and the Sequentiaries from Regensburg, »rare sequences« in Codex HR-Šibf, unique sequence Armonia concinnans, medieval bishopric of Pula, scriptorium Tegernsee.*